

A. N. KONONOV, *Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka*. Moskva—Leningrad, 1956. 569 s. (Akademiya Nauk SSSR. Institut vostokovedeniya).

Bu eseri tanıtmaya geçmeden önce Rusya'da Türkiye Türkçesinin grameri konusunda şimdiye kadar yapılmış çalışmaları hatırlamak faydalı olacaktır.

Bilindiği gibi, Rusya'da yayımlanmış ilk Türkiye Türkçesi grameri Fransız misyoner Holdermann'ın 1730'da İstanbul'da basılmış olan gramerinin çevirmesidir. *Turetskaya grammatika* (= Türkçe grameri) adını taşıyan bu çevirme Rusya'da bir yıl ara ile iki defa basılmıştır (Sankt Peterburg, 1776; Moskva, 1777). İkinci eser O. İ. Senkovskiy'nin (1800 - 1858) *Karmannaya kniga dlya russkih voinov v turetskih pohodah* (= Rus askerlerinin Türk seferlerinde kullanmaları için cep kitabı" genel adını taşıyan iki bölümden ibaret pratik grameridir. 1828'de Sankt Peterburg'da basılan birinci bölüm *Razgovori rossiysko-turetskiye* (= Rusça-türkçe konuşmalar) ile *Slovar rossiysko-turetskiy upotrebitelneyshih slov* (= Rusça-türkçe kullanılan kelimeler sözlüğü) bahislerini ihtiva etmektedir. Eserin Türkçenin gramerine hasredilen ikinci bölümü de *Osnovniye pravila turetskogo razgovornogo yazıka* (= Türk konuşma dilinin başlıca kuralları) adıyla yayımlanmıştır (Sankt Peterburg, 1829).

Rusya'da Türkiye Türkçesi konusunda yazılmış ilk önemli eser, şüphesiz ki, M. A. Kazem-Bek'in (1802 - 1870) *Obşçaya grammatika turetsko-tatarskogo yazıka* (= Türk-Tatar dilinin genel grameri) adlı kitabıdır (Kazan, 1839; ikinci basılışı: 1846). Burada yine Kazem-Bek'in 1854'te Sankt Peterburg'da taş basması olarak yayımlanan *Uçebniye posobiya dlya vremennogo kursa turetskogo yazıka* (= Türk dili geçici kursu için ders kitabı) adlı ikinci eserini hatırlamak yerinde olur.

Bundan sonra yayımlanmış olan Türkiye Türkçesi gramerlerinin başlıcaları şunlardır: M. A. Terentyev, *Grammatika turetskaya persidskaya, kirgizskaya i uzbekskaya* (= Türkçenin, Farsçanın, Kırgızca ve Özbekçenin grameri), Sankt Peterburg, 1875; G. Yegliçki, *Rukovodstvo dlya izuçeniya osmanskogo yazıka* (= Osmanlı dilini öğrenmek için kılavuz), Moskva, 1916; A. N. Samoyloviç, *Kratkaya uçebnaya grammatika sovremennogo osmansko-turetskogo yazıka* (= Çağ-

daş Osmanlı-Türk dilininin kısa bir grameri), Leningrad, 1925; V. A. Gordlevskiy, *Grammatika turetskogo yazıka* (= Türk dili grameri), Moskva, 1928; H. Cevdet-zade—A. N. Kononov, *Grammatika sovremennogo turetskogo yazıka* (= Çağdaş Türk dilininin grameri), Leningrad, 1934; N. K. Dmitriyev, *Stroy turetskogo yazıka* (= Türk dilininin yapısı), Leningrad, 1939; G. Alekberli — G. R. Mirza-zade, *Uçebnik turetskogo yazıka* (= Türk dili ders kitabı), Baku, 1941; A. N. Kononov, *Grammatika turetskogo yazıka* (= Türk dili grameri), Leningrad, 1941; S. Mayzel, *Uçebnik turetskogo yazıka* (= Türk dili ders kitabı), Moskva, 1946; L. N. Starostov, *Uçebnik turetskogo yazıka* (= Türk dili ders kitabı), 1951; Ş. S. Aylyarov, *Uçebnik turetskogo yazıka* (= Türk dili ders kitabı), Moskva, 1954.

Yukarıdaki listenin tetkikinden de kolayca anlaşılacağı üzere A. N. Kononov Türkiye Türkçesinin grameri konusunda tecrübesi olan bir bilgidir. Tanıtacağımız yeni eseri onun bu alanda vücuda getirdiği gramerlerin üçüncüsüdür. H. Cevdet-zade ile birlikte yazdığı birincisi, *Grammatika sovremennogo turetskogo yazıka*, ilk deneme olmasına rağmen başarılı bir tasvirî gramerdi. Bir türkün yardımları ile vücuda getirdiği bu ilk eserden sonra Kononov tek başına çalışmağa koyulmakta gecikmedi. Yedi yıl sonra ilim âleminin karşısına 312 sayfalık koca bir gramerle çıktı (*Grammatika turetskogo yazıka*, Leningrad, 1941)¹. Türkiye Türkçesinin fonetik, morfoloji ve sintaksını oldukça tafsilâtlı bir şekilde inceliyen bu eser Rusya'da ders kitabı olarak okutulan V. A. Gordlevskiy'nin gramerinin yerini almıştır. D. A. Magazanik'in Türkçe-Rusça ve Rusça-Türkçe sözlüklerinin Kononov'un bu grameri ile birlikte kullanıldığını biliyoruz². İşte, bu ikinci gramerinden on beş yıl sonra da, değerli bilgin, şimdi tanıtacağımız büyük eseri ilim âleminin tetkikine sunmuştur³.

¹ Bu eser için bkz.: Dr. Saadet Ş. Çağatay *Grammatika turetskogo yazıka* [Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. V, sayı: 2 (1947 Mart-Nisan), s. 249-252].

² Bkz. A. Dilâçar, *Yabancı dillerde yazılmış Türkçe gramerlerle okuma kitapları* [Türk Dili, c. I, s. 4 (Ocak 1952), s. 228].

³ Bu süre içinde Kononov'un Türk dili ve lehçeleri ile ilgili başka eser ve makaleleri de yayımlanmıştır. Bunların başlıcaları, çıkış sırasıyla, şunlardır: *O sintaksişeskih funktsiyah formı "teyin-tiyin"* (= *teyin-tiyin* şekillerinin sintaktik fonksiyonları hakkında) [Belek (podarok) S. Y. Malovu. Frunze, 1946; ss. 44-46]; *Grammatika uzbekskogo yazıka* (= Özbek dili grameri), Taşkent, 1948, 284 s. *Oput analiza termina "türk"* (= *türk* sözünün tahlili denemesi) [Sovetskaya etnog-

Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka (= Çağdaş Türk edebî dilinin grameri) adını taşıyan bu eser büyük boyda 569 sayfadır. Kitap, klâsik tasnife uyularak, bundan önceki iki gramer gibi üç büyük bölüme, yani fonetik, morfoloji ve sintaks bölümlerine ayrılmıştır. Bu bölümlerin hacimleri şöyledir: Fonetik: 21 - 58, morfoloji: 59 - 372, sintaks: 373 - 549. Ayrıca eserin baş tarafına Türkiye Türkçesinin tanımı, öbür Türk dilleri arasındaki yeri, kelime hazinesi, Rusya'da, Avrupa'da ve Türkiye'de türkoloji araştırmalarının tarihçesi, Türk alfabesi ve imlâsı hakkında toplu bilgiler veren bir giriş bölümü (s. 7 - 20), sonuna da geniş bir gramer indeksi (s. 550 - 562) ilâve edilmiştir. Her bahsin sonunda o bahisle ilgili bibliyografik bilgiler vardır.

Fonetik. 38 sayfadan ibaret olan fonetik bölümü 13 bölümcüğe ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla şunlardır: Türkçenin vokalleri (m. 1 -13), Türkçenin konsonları (m. 14 - 28), diftonglar (m. 29 - 30), imlâ işaretleri (m. 31 - 33), vokal uyumu (m. 34 - 40), geriliyen benzeşme (m. 41 - 42), vokal katımı ve onunla ilgili fonetik hâdiseler (m. 43 - 47), vokal ve konson düşmesi (m. 48 - 51), kelime başı ortası ve sonuna ait başlıca hususiyetler (m. 52 - 54), vokal ve konsonlarda çekimde görülen değişmeler (m. 55 - 36), "doldurucu" denilen sesler (m. 57), hece ve hecelenme (m. 58), vurgu (m. 59 - 69).

Vokaller bahsinde Kononov, Türkçede sekiz kısa, üç de uzun vokal bulunduğunu söylüyor: Kısa vokaller *a, e, i, ı, o, ö, u* ve *ü*, uzunlar da *â, î, û*'dur. Bundan sonra vokallerin sınıflandırılmasına geçen müellif bunların teşekkülü sırasında dil ve dudakların aldığı duruma göre bildiğimiz ön - art, yüksek - alçak (dar - geniş) ve dudaksız (yuvarlak)-düz tasnifini veriyor. Türkçede sürekli vokal olarak da *â, î* ve *û* vokalleri bulunduğunu ilâve ediyor.

Müellif bundan sonra vokallerin tek tek tavsifine ve tanıtılmasına geçiyor, bunların muhtelif çeşitlerini örneklerle göstermeğe çalışıyor. Bu bahiste *e* vokalinin dar (*uzkiy*) çeşidi (kapalı *e*) ile *i, ü* vokallerinin

rafiya, 1949, No. 1, ss. 40-47]; *Etimologiya slova "değil"* (= *değil* kelimesinin etimolojisi) [Sovetskaya vostokovedeniya, VI, 1949, ss. 97-101]; *Postlelogi v sovremennom uzbekskom yazıka* (= Çağdaş Özbek dilinde postpozisyonlar), Taşkent, 1951, 43 s.; *O soyuznom slove "diye" v turetskom yazıke* (= Türkiye Türkçesindeki *diye* bağlayıcısı hakkında) [Akademiku Vladimiru Aleksandroviçu k yego semidesyatipyatiletıyu, Moskva, 1953, ss. 137-144]; *O pronominalizatsii v turetskom yazıke* (= Türkiye Türkçesindeki zamirleştirmeler hakkında), Moskva-Leningrad, 1954, 40 s.

dar ve geniş, *o*, *u* vokallerinin de açık ve kapalı çeşitleri için ileri sürdüğü mütalâalar ve verdiği örnekler dikkati çekmektedir.

Vokallerin sayımı ve tavsifi bahsinde, müellifin tercih ettiği tarza göre, bir eksiklik bulunduğu kanaatindeyiz. Arapça ve farsça kelimelerde görülen *â*, *î* ve *û* vokallerini de Türkçenin vokalleri arasına katan bilgin yine bu dillerden geçmiş bazı kelimelerde ayın ve hemze konsonlarının sebep olduğu vokal uzunluklarından da bahsedebilirdi. *bazı*, *şule* ve *mide* kelimelerindeki *a*, *u*, *i* vokalleri de, işaretli yazıldıkları halde, uzundurlar. Telâfi uzunluğu bu vokallerden başka bir de *e* vokalinde görülür: *memur*, *mezun*, vb. gibi.

Konsonların sayısı ve sınıflandırılması bahsinde müellif, Türkçede *g*, *k* ve *l* seslerinin ince ve kalın çeşitleri ile birlikte 24 konson bulunduğunu söylüyor. Kononov bu 24 konsonu, bildiğimiz tarzda, çeşitli bakımlardan tasnife tabi tuttuktan sonra bunların tek tek tavsifine geçiyor. Kısa fakat derli toplu olan bu bahiste Türkçedeki konsonların mahiyet ve hususiyetleri üzerinde yeterince durulmuştur. *ğ* ve *ğ* (*y*) konsonlarının tek heceli kelime sonunda, kapalı hecede ve kelime içinde iki vokal arasındaki durumları ile *c* sesinin *d*, *l*, *n* konsonları önünde *j* değerini kazanması yerinde örneklerle iyi bir şekilde belirtilmiş, kalın ve ince *l* sesleri, bilhassa art vokaller önündeki ince *l* konsonu sağlam örneklerle gösterilmiştir. Ancak bu bahiste bir eksiklik göze çarpıyor: *sual*, *hal* gibi alınma kelimelerdeki ince *l* konsonunun art vokaller yanın da inceliğini muhafaza ettiğine dikkati çeken müellif, *hal'k* > *halk* *mâl'* > *mal* gibi değişmelere de temas edebilirdi.

Diftong bahsinde Kononov şöyle diyor: "Türkçede fonem çeşidi olarak diftong yoktur. Fakat vokal birleşmelerine raslanır. Türk dilinde diftong çeşitli fonetik hâdiseler sonunda hasıl olur." Müellife göre Türkçede diftong meydana getiren üç çeşit fonetik hâdiseye vardır. Bunlardan birincisi eklenme hâdisesidir. Vokalle biten bir kelime vokalle başhyan bir ek veya ekleşebilen kelime ile birleştiğinde diftong hasıl olur: *talebe imiş* > *talebeymiş*, *babası ile* > *babasıyle* vb. gibi. Müellif hece sonundaki *y* konsonunun da bir çeşit alçalan diftong teşkil ettiğini ilâve ediyor: *ay* (*ai*), *köylü* (*köilü*), *epey* (*epei*) vb. gibi.

Kononov'a göre Türkçede diftong teşekkülünde ikinci kaynak *ğ* ve *k* konsonlarının söylenişten düşmesi sonucunda iki vokalin birleşmesi hâdisesidir. *ğ* konsonu, iki vokal arasında, alçalan bir diftong hasıl eder: *çağırır* > *çairır*, *soğuk* > *souk*, gibi. *ğ* (*y*) konsonu da iki vokal arasında ve kapalı hece sonunda alçalan diftong teşkil eder: *değer* >

deier, iğne > *iine*. *k* konsonu da iki vokal arasında ötümlüleşmek, sonra da söylenişten düşmek suretiyle diftong teşekkülüne imkân verir: *yazacağım* > *yazacım* vb. gibi.

Müellife göre Türkçede diftong bir de Arapçadan, Farsçadan alınma kelimelerde görülür. Kelime içinde yan yana bulunan *a+i* ve *e+i* vokalleri *ay (ai)* ve *ey (ei)* diftonglarını verirler: *faide* > *fayda*, *taife* > *tayfa* vb. gibi. Kononov'un *e+i* > *ey* diftonglaşması için verdiği örnekler doğru değildir.

Bu bahsin sonunda art vokallerdeki aslî olmıyan uzunluklardan bahsediliyor. Bilgine göre, serî konuşmada, aynı cinsten iki art vokal arasındaki *ğ* ve *y* konsonları söylenişten düşer; böylece vokal uzunluğu hasil olur: *ağaç* > *a'aç* > *âç*, *uğur* > *u'ur* > *ūr*, *sığır* > *si'ır* > *sİR*, *Moğol* > *mo'ol* > *mōl*, *bıyık* > *bi'ık* > *bīk* gibi. Son *bıyık* > *bīk* örneği şüpheli görünüyor. *y* konsonunun bu gibi durumlarda kendini muhafaza ettiği muhakkaktır.

"Ses uyumu" bahsi iki küçük bölüm halinde ele alınmış: Vokal uyumu kanunu, konson uyumu kanunu. Birinci bölümde, kolayca tahmin edileceği üzere, kelimedeki vokallerin önlük - artlık (incelik-kalınlık) ve düzlük - yuvarlaklık bakımlarından uyumuna temas ediliyor; bu kanunlara aykırı olan örnekler üzerinde duruluyor. Kononov vokal uyumu kanununun istisnalarını üç grupta toplamış: 1. *kitap*, *liman*, *aktör* gibi yabancı asıllı kelimeler; 2. *Rumeli*, *binbaşı*, *okuyabilmek* gibi birleşik kelimeler; 3. *hangi*, *dahi* ve *şişman* gibi az sayıda bazı türkçe kelimeler. Bunlardan başka *vakit*, *hapis* gibi bazı alınma kelimelerdeki katma vokallerin kelimenin uyumuna aykırı olduğuna da dikkati çekiyor.

Bundan sonra eklenmede kanuna aykırılık gösteren kelimeler üzerinde duruluyor. Kononov sonunda ince *l* konsonu bulunan art vokalli kelimelerin, ince *l* sebebiyle, ince vokalli ek aldığı *hal*, *sual*, *rol* gibi bazı örneklerle belirtiyor. Kelime içindeki ince *l* konsonunun da bazan uyuma tesir ettiğini *kalb* - *kalbi* örneği ile gösteriyor. Burada bir örnek daha verilebilirdi: *sulh* - *sulhü*. Kononov *halk* kelimesinin kalın vokalli ek aldığı, istisnaî bir durummuş gibi, kaydetmek lüzumunu duymuş. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, bu kelimedeki ince *l* konsonu kalınlaşmıştır. Üstelik kelime *k* art damaksılı ile sona ermektedir. Sadece bu sonuncu sebeple, *halk* kelimesinin ince vokalli ek alması, imkânsızlaşır.

Müellife göre eklenmede vokal uyumuna aykırılık gösteren bir başka grup kelime de Arapçadan alınma ve *-at*'le nihayetlenen *saat*, *seyahat* ve *menfaat* gibi dişî (*müennes*) isimlerdir.

Kononov, *-at*'le sona eren arapça dişî isimlerden çekimde uyuma giren istisnalar da bulunduğunu kaydediyor ve şu örnekleri veriyor: *hayat*, *inşaat*, *fırsat*. Kanaatimizce fonetik hâdiselerin kelimelerin morfolojik yapıları ile herhangi bir ilgisi olmamak lâzım gelir. *saat*, *seyahat* ve *menfaat* gibi kelimelerin çekimde ince vokalli ek almaları, bunların Arapçada *-at*'le nihayetlenen dişî isimler olmasından değil, belki son hecelerindeki *a* vokalinin ince oluşu sebebiyledir. *hayat*, *inşaat* ve *fırsat* gibi kelimelerin kalın vokalli ek almasına da şaşmamak gerekir. Bunlardan ilk ikisinin son hecelerindeki vokal ince *a* değil, uzun bir *a* vokalidir. *fırsat* kelimesinde de kalın *s* (*sat*) konsonu bulunmaktadır. Fonetik hâdiseler için, herhalde, yine fonetik sebepler aramak lâzım gelir.

Bu bahiste, ince *l* gibi, ön damaksıl *k* konsonunun da kelimenin ince vokalli ek almasında rol oynadığına temas edilebilirdi: *iştirâk-iştiraki*, *idrâk - idrâke*, vb. gibi.

Kononov *-yor*, *-daş*, *-ken*, *-leyin*, *-mtırak* ve *-ki* eklerinin uyuma girmediğini örneklerle belirterek vokal uyumu bahsini bitiriyor.

“Ses uyumu” bahsinin ikinci kısmını konson uyumunun teşkil ettiğini yukarıda söylemiştik. Kononov’un konson uyumu dediği şey, yan yana bulunan konsonların ötümlülük - ötümsüzlük bakımından birbirlerini tesir altında bırakmalarıdır. Bu bahis daha geniş tutulabilir, daha orijinal örnekler verilebilirdi.

“Gerileyen benzeşme” bahsinde vokal ve konson benzeşmelerine ait bilinen örnekler verilmiş. Bu bahis bundan önceki konson uyumu bahsi ile birlikte daha etraflı bir şekilde incelenebilirdi.

“Vokal katımı ve bununla ilgili fonetik hâdiseler” bahsinde Türkçeye eskiden girmiş Batı menşeli kelimelerle yeni girmiş olanlardaki katma vokaller için bol örnek verilmiş. Müellif burada yakın zamanda Türkçeye giren kelimelerin imlâsındaki ikiliğe veya kararsızlığa dikkati çekiyor. Bundan sonra Türkçede kelime sonunda bulunabilen konson çiftlerinin bir listesini veriyor. Bu listede türkçe ve alınma kelimeler karışık olarak yer almış. Bu yüzden Türkçenin kelime sonunda hangi konson çiftlerini kabul ettiği açık olarak anlaşılmıyor. Listede *th* ve *sp* konson grupları da var. Bunlar için arapça *feth* ve *kesp* kelimeleri örnek

gösterilmiş. Bilindiği gibi, bu konson gruplarını ihtiva eden kelimeler Türkçede katma vokalli olarak söylenir: *fetih*, *gasıp*, vb. gibi.

Kononov, bu bahsin devamında sonunda, *st* ve *ft* konson gruplarını bulunduran kelimelerde sondaki *t* sesinin bazı hallerde söylenişten düştüğünü belirtiyor. Burada, başka bir konson grubu ihtiva etmesi bakımından, *misk* > *mis* örneği de verilebilirdi.

“Vokal ve konson düşmesi” bahsi umumiyetle iyi işlenmiş, her çeşit düşme için sağlam örnekler verilmiştir. Ancak, vokal düşmesi bahsinde, A. C. Emre’ye dayanarak verilen bazı örneklerin sıhhatinden şüphe ettiğimizi söyleyeceğiz. Kononov, *dışarı*, *içeri* ve *yukarı* kelimelerinin datif hallerinde sonlarındaki *ı*, *i* vokallerinin düştüğünü ileri sürüyor; *dışarıya* > *dışarya*, *içeriye* > *içerye*, *yukarıya* > *yukarya* diyor ki bunlar, kanaatimizce, standart telâffuza ait şekiller değildir.

Konson düşmesi için de *-cık* ve *-rak* ekleri önünde kelimenin sonuncu *k* ve *k* konsonları ile *-hane*’li farsça birleşiklerdeki *h* sesi örnek gösteriliyor.

“Kelime başı, ortası ve sonuna ait başlıca hususiyetler” bahsinde Türkçede kelime başında bulunabilen ve bulunamıyan konsonlar belirtilmiş, kelime içindeki ikiz konsonlar için örnek verilmiş, Türkçenin alınma kelimelerdeki ikiz konsonları umumiyetle tekleştirdiği yeni örneklerle gösterilmiştir.

“Vokal ve konsonlarda çekimde görülen değişmeler” bahsinde vokalle biten fiil kök ve gövdelerindeki geniş vokalin çekimde daralarak *ı*, *i* ve bazı hallerde de *u*, *ü* olduğu belirtilmiş, *kılıcı ile* > *kılıciyle* > *kılıcile* tarzındaki diftonglaşma ve monoftonglaşmalara temas edilmiştir. Konsonlarda görülen değişmeler olarak da kelime sonundaki ötümsüz *ç*, *k*, *p* ve *t* konsonlarının çekimde iki vokal arasında ötümlüleşmeleri ile *nb* grubunun *mb*’ye değişmesi kaydedilmiştir. Kelime içindeki *nb* > *mb* hâdisesinin burada değil, “konson uyumu” bahsinde ele alınması gerekirdi. Çekimde görülen konson değişmeleri, şüphesiz ki, bunlardan ibaret değildir. *geçti* > *geşti*, *olmazsa* > *olmassa*, vb. tipindeki değişmeler de bu bahiste ele alınabilirdi.

“Doldurma (kaynaştırma) sesleri” bahsinde Kononov, kelime sonundaki vokalle ek başındaki vokal arasına giren *y* sesini, 3. kişi iyelik eki ile isim çekim eki arasına giren *n* sesini, bir de vokalle biten kelimelere eklenen 3. kişi iyelik eki *-sı/-si*’deki *s* sesini inceliyor.

Ona göre bu seslere “doldurucu” sesler denilmesi yanlıştır. Bunlar türeme sesler değil, aslî konsonlar veya onların fonetik değişmeye

uğramış kalıntılarıdır. Kononov, bunlardan *y*'nin şu iki hâdise sonunda meydana geldiğini ileri sürüyor: 1. *ğ*, *g* ve *b* konsonlarının fonetik gelişmesi ile. Bunun için şu örnekleri veriyor: *kapığığ* (akk.) > *kapıyı*, *okuga-cak* > *okuyacak*, *talebeben* > *talebewen* > *talebeyim*. Müellifin bu görüşü, bizce, kabule şayan değildir. Çünkü kelimenin son vokali ile ekin baş vokali arasına giren *y* konsonunu *ğ*, *g* seslerinin kendilerini henüz muhafaza ettikleri Eski Türkçe devresine ait metinlerde bile görmekteyiz (*tiyü*, *oplayu* vb. gibi). Bugünkü Türkçede sadece bir kelimenin, *su* kelimesinin, çekiminde meydana çıkan *y* konsonunun gedik dolduran (hiatustilger) bir ses olmadığı kabul edilebilir. Çünkü bu kelime 3. kişi iyelik ekini *-su* olarak değil, *-y-u* şeklinde almaktadır. Bu, herhalde, kelimenin aslî şeklindeki *b(w)* konsonunun kalıntısıdır.

Kononov, bu *y* konsonunun bir de kelimenin son vokali ile onu takip eden kelimenin ilk vokalinin birleşmesi sonunda meydana geldiğini, *hiatus*'ü önlemek için ikinci vokalin diftong teşkil eden bir unsur haline inkılâp ettiğini söylüyor: *işçi idi* > *işçiydi*, vb. gibi.

Bundan sonra "Hece ve hecelenme" bahsi geliyor. Bu *y* bahis kısaca geçiştirilmiş benzemektedir. Ele alınması gereken bazı hususlardan, meselâ hece dengesi ile bunun sebep olduğu fonetik hâdiselerden bahis yoktur.

Fonetik bölümünün iyi işlenmiş bahislerinden biri de "vurgu" bahsidir. Bu bahis üç bölümde incelenmiştir: kelime vurgusu, cümle vurgusu, mantık vurgusu.

Türkçedeki kelime vurgusunun müzik ve baskı vurgusu nevinden olduğunu kaydederek söze başlıyan müellif, Türkçenin kelime hazinesinin, vurgunun yeri bakımından, iki gruba ayrılabilceğini belirtiyor: a) Son hecesi vurgulu olanlar, b) son hecesinden gayri herhangi bir hecesi vurgulu olanlar.

"Vurgunun son hecede bulunuşu türkçe kelimelerin büyük bir kısmı için umumî vasıftır" diyen Kononov, ikinci gruptan olan kelimeleri de iki kısımda mütalâa ediyor: 1. Alınma kelimelerin büyük bir kısmı, 2. bazı türkçe asıllı kelimeler. Batı dillerinden (İtalyanca, Grekçe, Fransızca ve Sırpçadan) alınma kelimelerden vurgusu ilk hece üzerinde olan iki heceli kelimelerle vurgusu orta hecelerden biri üzerinde olan üç ve dört heceliler için bol örnek verilmiştir. Müellif, vurgusu son hece üzerinde olmıyan *-an/-en* yapıları ve *ala/ale* ve *bi* prepozisyonları ile kurulmuş arapça zarflarla farsça *bā-* ön eki ile teşkil edilmiş kelimeler için de sağlam örnekler veriyor.

Kononov'a göre son hecesi vurgulu olmıyan türkçe kelimeler şunlardan ibarettir: 1. Seslenme, çağırma, buyurma, eğlenme ve şaşma bildiren kelimelerle *haydi, hani, hele* ve *aferin* gibi teşvik ifade eden bazı nidalar; 2. vurgusuz eklerden birini almış bütün türkçe kelimeler. Müellif birleşik kelimelerin vurgusuna da kısaca temas ettikten sonra Türkçedeki vurgusuz ve vurgulu eş sesli eklerin bir listesini vererek bu bahsi bitiriyor.

Kelime vurgusu bahsine göre çok kısa olan cümle ve mantık vurgusu bahislerinde de vurgunun ibare veya cümle içinde yer değiştirmesi ile ifadenin farklı mânalar kazandığı belirtilmiş, yerinde örnekler verilmiştir.

Fonetik bölümü hakkındaki umumî kanaatimiz şudur: Hacim itibariyle eserin en küçük bölümü olan bu kısım, morfoloji ve sintaks bölümlerine bakarak, muhteviyatı bakımından da zayıftır, az işlenmiş intibamı bırakmaktadır.

Morfoloji. 313 sayfa ile hacim bakımından kitabın en büyük bölümünü teşkil eden bu kısım kelime bölükleri bahsi ile başlamakta ve isimden başlayarak bütün kelime çeşitlerini birer birer incelemektedir. İsim ve fiil çekimi ile isim, sıfat, fiil, zarf vb. teşkili ayrı bahisler halinde değil, ait oldukları kelime çeşidi bahsi içinde incelenmişlerdir.

Kononov, Türkçede semantik ve gramatikal hüviyetleri bakımından birbirinden farklı 11 kelime çeşidi bulunduğunu söylüyor. Bunlar, sırasıyla, 1. varlık adı, 2. vasıf adı (sıfat), 3. sayı adı, 4. zamir, 5. fiil, 6. zarf, 7. postpozisyon, 8. bağlayıcı, 9. edat, 10. ünlem, 11. onomatope (taklidî kelime)'dir.

Müellif bu 11 kelime çeşidini iki büyük grupta topluyor: 1. Mânalı kelimeler, 2. mânasız kelimeler. Birinci gruba isim (varlık adı, vasıf adı, sayı adı, zamir), fiil ve zarflar, ikinci gruba da postpozisyon, bağlayıcı ve edatlar girmektedir. Nidalarla taklidî kelimeler bu mânalı ve mânasız kelime çeşitleri gruplarının dışında kalmaktadır.

Kononov varlık adı (isim) bahsini altı bölümde inceliyor. Bunların ilk beş tanesini isim için tesbit ettiği şu kategoriler teşkil etmektedir: Cins kategorisi, sayı kategorisi, mülkiyet kategorisi, çekim kategorisi, belirlilik - belirsizlik kategorisi. Sonuncu bölüm de isim teşkili adını taşıyor.

Cins kategorisi bahsinde müellif Türkçede cinsin biri leksik, öbürü sintaktik olmak üzere iki türlü ifade yolu olduğunu söylüyor. Leksik ifade tarzı varlıkların erkeğini ve dişisini ayrı ayrı kelimelerle adlandır-

maktır: *tavuk - horoz, inek - öküz* vb. gibi. Sintaktik ifade tarzı ise varlık adlarının *erkek, kız, kadın, dişi* vb. kelimelerden biri ile belirtilmesidir. Bu bahsin sonunda müellifin çeşitli eklerle teşkil edilmiş dişi cins sayılabilecek bazı eski teşkillere dair verdiği örnekler dikkati çekiyor.

Sayı kategorisi bahsinde Kononov Türkçede çokluğun *-lar/-ler* eki getirilmeksizin de ifade edilebildiğini söylüyor ve şu misali veriyor: *Babamın iki merakı vardı: Kuş ve çiçek*. Müellife göre bu cümledeki *kuş* ve *çiçek* kelimeleri tek varlığı değil, fakat bir bütün olarak kuşları ve çiçekleri ifade etmektedir.

Kononov sayı kategorisinin Türkçede biri leksik, öbürleri de morfolojik ve sintaktik olmak üzere üç tarzda ifade edildiğini kaydettikten sonra bunların izahına geçiyor. Morfolojik ifade tarzı çokluk eki *-lar/-ler* ile belirtilen umumî yoldur. Leksik ifade tarzının birkaç çeşidi vardır. Bunlardan biri soyut mânalı isimlerle kişilerin sosyal ve meslekî durumlarının *-lık/-lik* eki ile bildirilmesidir: *zenginlik, köylülük, öğretmenlik* gibi. Müellife göre çalı, ağaç ve bitki topluluğu bildiren ve *-lık/-lik* eki ile teşkil edilen isimlerde de çokluk mânası vardır: *çalılık, meşelik* gibi. Kononov *süt, şarap, un* ve *tuz* gibi çokluk bildiren madde adlarını da leksik ifade tarzının çeşitleri arasında sayıyor.

Mülkiyet kategorisi bahsi de birtakım yenilikler taşımaktadır. Kononov Türkçede mülkiyetin dört çeşit ifade yolu olduğunu söylüyor: 1. Morfolojik yol, 2. morfolojik-sintaktik yol, 3. sintaktik yol, 4. morfolojik-leksik yol. Morfolojik yol mülkiyet ekleri ve *-lı* eki ile mülkiyet ifadesidir. Müellife göre meselâ *pembe yanaklı* şeklindeki bir belirtme grubu mülkiyet ifade eden bir şekildir. Morfolojik-sintaktik yol *senin baban* şeklinde mülkiyet ekleri ve genitif halindeki zamirlerle ifade edilen mülkiyettir. Sintaktik ifade tarzı ise *benim baba* şeklindeki mülkiyet eksiz belirtmelerdir. Mülkiyetin dördüncü çeşit ifadesi (morfolojik-leksik yol) de *-ki* eki almış genitif halindeki zamirlerle olur: *benimki, seninki* vb. gibi.

Çekim bahsinde isim hallerinin semantik-sintaktik mânalarını inceliyen kısım bilhassa dikkati çekiyor. Müellif hal eklerinin umumiyetle sanıldığından çok daha fazla fonksiyonları olduğunu orijinal örneklerle tesbit etmiş.

Belirlilik - belirsizlik kategorisi bahsinde de önemli görüşler var. Kononov, belirlilik - belirsizlik bakımından türkçe varlık adlarının üç durumda bulunabileceğini söylüyor: tarafsız, belirsiz, belirli. Birinci

hale örnek olarak *at hayvandır, atlar otluyor* gibi cümleleri gösteriyor. Belirsizliğin de ismin başına getirilen *bir* kelimesinin yardımı ile ifade edildiğini söylüyor. Üçüncü hal olan belirlilik, Kononov'a göre, şu yollarla ifade edilir: 1. *benim kitabım, benim kitap, kitabım* gibi gramatikal şekillerle; 2. 3. kişi iyelik eki ile (Kononov bu eke *belirlilik artikeli* diyor); 3. işaret zamirleri, *her* ve *bütün* zamirleri, *-daki* ekli ve üstünlük derecesinde sıfatlarla; 4. kelimelerin leksik mânaları ile (şahıs zamirleri ve has isimlerle).

Kononov Türkçede isim teşkilinin dört yolu olduğunu söylüyor: 1. Morfolojik (eklerle), 2. sintaktik - morfolojik (kelimelerin muhtelif tarzda birleşmesi ile), 3. leksik - sintaktik - morfolojik (başka kelime çeşitlerinin isimleşmesi ile), 4. tercüme veya mâna iktıbası suretiyle.

Eklerle kelime teşkilinin isimden isim ve fiilden isim olarak iki şekli bulunduğunu kaydeden müellif ekleri birer birer ele alarak ne gibi mânalarla isim teşkil ettiklerini inceliyor. Bu bahiste Kononov'un isimden isim teşkil eden ekler arasında farsça *hane* (*-ane, -ne*) kelimesine de yer vermesi dikkati çekiyor. *Hastahane~hastane, postahane~postane, yemekhane ve yatakhane* gibi teşkiller, bilindiği üzere, Fars dili kurallarına göre yapılmıştır. Bu itibarla bunların Türkçede kelime teşkili bahsinin dışında ele alınması daha doğru olur. Kanaatimizce bu bahisten çıkması gereken başka bir grup isim de küçültme ve okşama isimleridir. Çünkü *-cık/-cik* ve *-cağız/-ceğiz* ekleri başka bir varlık adı teşkil etmiyorlar, konuşanın söz konusu varlık hakkındaki sübjektif kanaatini ifade ediyorlar.

Kononov Türkçedeki birleşik isimlerin yapıları bakımından 9 tip olduğunu söylüyor ve her tip için çeşitli örnekler veriyor. Verilen örnekler arasında birbirini tutmayanlar var. Meselâ *birkaç, birçok, biraz* gibi birleşikleri sıfat tamlaması şeklinde olan *büyükanne, sivrisinek* gibi 2. tip birleşikler arasında göstermiş. Bunlar sıfat tamlaması şeklinde olmadıkları gibi, isim de değil, sıfattırlar. Hiçbir gruba girmediği bildirilen *kayınpeder, üveyana* gibi teşkiller de sıfat tamlaması şeklinde kurulmuş olan birleşikler arasına pekâlâ sokulabilirdi.

İsimleştirme ve mâna iktıbası bahisleri de orijinal örneklerle iyi bir surette işlenmiştir.

Müellif Türkçedeki sıfatların üç çeşit olduğunu söylüyor: 1. Nitelik-nisbet sıfatları, 2. zamirî belirtme sıfatları, 3. rütbî sayı sıfatları. Zamirî sıfatları da ayrıca birtakım çeşitlere ayırıyor: a. İşaret - belirtme sıfatları (*böyle, öyle, şöyle, işbu*), b. soru-belirtme sıfatları (*hangi,*

ne gibi), c. soru-miktar sıfatları (*ne kadar, kaç, vb.*). d. belirsizlik-miktar sıfatları (*bütün, cümle, birkaç, vb.*), belirsizlik - umumîlik sıfatları (*her, her hangi, vb.*) f. belirsizlik - ayırma sıfatları (*başka, diğer, bazı, kimi vb.*), g. mülkiyet sıfatı (*kendi*).

Sıfat teşkili bahsi de biri isim köklerinden, öbürü fiillerden olmak üzere iki kısımda incelenmiş, Türkçenin sıfat teşkil eden ekleri üzerinde dikkatle durulmuştur. İsimden sıfat teşkili bahsinde arapça nisbet eki *-î/-vî*'nin de yer alışı dikkati çekiyor. Bu yabancı asıllı ekin türkçe ve Batı dillerinden alınma isimlerden de sıfat teşkil ettiğini örneklerle belirten müellif bu bahsin sonunda dikkate değer bir karşılaştırma yapıyor. Madde, yer ve zaman adları Rusçada belirtici oldukları zaman mutlaka sıfat şekline büründükleri halde, Türkçede, I. ve II. çeşit izafetin ilk unsuru olarak, isim şeklini muhafaza edebiliyorlar: Rusça *kamenniy most, sibirskaya pşenitsa, letniy veçer* tarzındaki belirtme grupları Türkçede *taş köprü, Sibiryaya buğdayı ve yaz akşamı* şeklinde ifade edilmektedir.

Fiillerden sıfat teşkili bahsinde Kononov'un, *-ılı* ekinin menşei hakkındaki eski görüşünü, vaktiyle yapılan itiraza rağmen, değiştirmemiş olması dikkati çekiyor. Müellif bundan önceki gramerinde *-ılı* ekinin, fiillerden *-ı* eki ile yapılmış isimlere *-lı* sıfat ekinin eklenmesiyle teşekkül ettiğini ileri sürmüştü. Bu eser hakkında bir tanıtma yazısı yazan Profesör Saadet Ş. Çağatay da Kononov'un bu izah tarzını kabul etmiyerek *-ılı* ekinin fiillerin meçhul çatılarından *-ı* zarf-fiil eki ile teşekkül ettiği söylemişti (Bkz. Saadet Ş. Çağatay, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. V, No. 2, 1947, s. 251, not: 1).

Bu iki görüşten doğru olanı Kononov'unkidir. Şu var ki sayın bilgin görüşünü kuvvetlendirecek sağlam tanıklar getirememiştir. *kokulu* kelimesi müellifin izah tarzını doğrulayacak nitelikte bir örnek değildir. Bu görüşün doğru olduğunu ispathyacak en sağlam örnekleri Kâşgarlı vermektedir. *Divanü lûgat-it-türk'te kuruğluğ ya* (= kurulu, kurulmuş yay) (cilt I, s. 469), *tikiglig ton* (= dikili, dikilmiş elbise) (c. I, s. 509), *töşeglig töşek* (= döşeli, döşenmiş döşek) (c. I, s. 511) vb. gibi söz konusu ekin fiillerden *-(ı)ğ/-(i)g (>-ı/-i)* eki ile yapılmış kılış isimlerine *-lığ(>-lı)* sıfat ekinin eklenmesi ile teşekkül ettiğini açıkça gösteren örnekler vardır.⁴ Kononov'un verdiği *kokulu* örneği ise *-ılı* ekinin mâna

⁴ Besim Atalay'ın son iki örneği *tikiklig* ve *töşekliğ* tarzında okuması hatalıdır.

ve fonksiyonuna uygun değildir. *kokulu* partisip değil, *kokulu* gibi bildirilen şeyi ihtiva eden mânasında bir sıfattır.

Sıfat bahsinde ele alınan öbür konular şunlardır: Niteleme sıfatlarının küçültme-okşama ve pekiştirme çeşitleri, sıfatların karşılaştırma dereceleri, birleşik sıfatlar, başka kategorilerden kelimelerin sıfat olarak kullanılışları. Müellif sıfatların çeşitli yollarla pekiştirildiğine orijinal örnekler veriyor. Kononov'a göre Türkçede sıfatlar başca üç türlü pekiştirilir: a) Tekrarlama ile, b) tekrarlama ve *mi/mi* edatçığı ile, c) kısmî tekrarlama ile. Tekrarlama da iki türlü olur: 1. aynı kelimenin tekrarlanması, 2. eş mânalı kelimelerin tekrarlanması (*yorgun argın, iğri büğrü* vb. gibi). *mi* edatçığı ile tekrarlama *kara mi kara* gibi pekiştirmelerdir. Kısmî tekrarlama da Kononov'a göre iki çeşittir: a) *ap-açık, bom-boş, ter-temiz* tarzında *m, p, r, s* konsonlarından birini almış ilk hece tekrarı, b) *izin mizin* tarzındaki *m*'li tekrar. Kononov sıfatları pekiştirmenin dördüncü tarzı olarak da *güzellerin güzeli* veya *güzeller güzeli* tipindeki tamlamaları kaydediyor.

Sayı adları bahsi şu bölümleri ihtiva etmektedir: Miktar sayıları (asıl sayılar), sıra sayıları, paylaşırma sayıları, kesir sayıları, belirsizlik-miktar sayıları (*az, çok, birçok, biraz, yüzlerce, on on beş*, vb. gibi). Müellif *bir* kelimesine ayrı bir bahis ayırmış. Bu kelimenin Türkçede üç ayrı mânası olduğunu bildiriyor: 1. Miktar sayısı, 2. belirsizlik artikeli, 3. leksik - sintaktik fonksiyonu olan hususî bir belirtici. Kononov'un tesbit ettiği ve ayırdığı üçüncü fonksiyon *bir* kelimesinin, *eski bir ev* örneğinde olduğu gibi, sıfatla isim arasına girdiğinde ifadeye kazandırdığı farklı mânadır. Müellife göre *bir* kelimesi bu türlü kullanışta aslî mânasını kaybedip tamamiyle gramatikal bir unsur haline geliyor, hususî bir tonlama (*intonatsiya*) alâmeti fonksiyonunu kazanıyor. Kononov'un işaret ettiği husus çok mühimdir. Böylece *bir sarışın çocuk* ile *sarışın bir çocuk* örneği arasındaki mânâ farkını kavramış ve öğrenmiş oluyoruz.

Zamir bahsi şu bölümlere ayrılmış: İşaret zamirleri, şahıs zamirleri, mütavaat zamirleri, soru zamirleri, olumsuzluk-inkâr zamirleri, *kimse* zamiri, belirsizlik zamirleri, umumîlik zamiri *hep*, başka kategorilerden kelimelerin zamirleşmesi. Bu bahisteki yeniliği, görüldüğü gibi, *olumsuzluk-inkâr zamirleri* bölümünü teşkil ediyor. Müellifin olumsuzluk-inkâr zamiri dediği *hiç* kelimesidir. Kononov'a göre *Nereye gidiyorsun diye sordu. — Hiç, geziniyorum!* örneğindeki *hiç* olumsuzluk-inkâr zamiridir (*otritsatelnoye mestoimeniye*).

Müellif başka kategorilerden kelimelerin iki tarzda zamirleştiklerini söylüyor: 1. Leksik olarak, 2. morfolojik - semantik yolla. Birinci yol *kişi, adam, insan, herif, şey, yer* ve *iş* gibi kelimelerin belirsizlik artikeli *bir* ile birleşerek zamir teşkil etmeleridir: *bir insan, bir şey*, vb. gibi. İkinci yol da *bir, kim, başka, öbür* gibi kelimelerin 3. kişi iyelik eklerini alarak zamirleşmeleridir.

Morfoloji bölümünün en hacimli kısmını fiil bahsi teşkil etmektedir. Bu bahis şu plân üzerine işlenmiştir: 1. Fiilin şekillenmesi (*formobrazovaniye glagola*): a) fiil çatıları, b) fiil kılınışları veya görünüşleri (*vidi glagola*), c) fiilin zaman ve kipleri, d) fiilde şahıs ve sayı, e) fiilin modal şekilleri, f) sıfat-fiiller (*partisipler*), g) zarf-fiiller; 2. fiil teşkili.

Fiil şekillenmesi bahsinin başında Kononov Türkçede fiilin *aspekt*-lerine temas ediyor. Hemen söyleyelim ki müellif bu terimi Almanca *Aktionsart* (= kılınış) karşılığı olarak kullanmamaktadır. Kononov *aspekt* terimini “şekil, biçim, kılık” (rus. *forma*) anlamında kullanıyor. Bilgine göre Türkçede fiilin dört aspekti vardır: olumlu aspekt, olumsuz aspekt, güç yeterliği aspekti (*yeterlik fiili*), imkânsızlık (*nevozmjnost*) aspekti (*yetersizlik fiili*).

Çatılar bahsinde Kononov Türkçede beş fiil çatısı olduğunu söylüyor: Asıl çatı (*yaz-, oku-, sev-* gibi basit tabanlar), iştahlık çatısı (*müşareket*), dönüşlülük çatısı (*mütavaat*), meçhullük çatısı (*edilgen fiil*), faktitif çatı (*ettirimli fiil*). Fiillerin olumsuz şekillerine çatılar arasında yer vermiyen bu tasnif, şüphesiz ki, daha mantıkidir. Bilindiği üzere, T. Banguoğlu gibi bazı dilciler fiilin olumsuz şeklini de bir çeşit fiil çatısı (*voix*) saymaktadırlar.

Bu bahsin sonunda Kononov bir de *fatitif-kozatif* (ettirimli - olumsuz) anlamlı fiillerden bahsediyor. Bunlar geçişli fiillerle, geçişli hale konulmuş fiillerden (fiillerin ettirimli şekillerinden) faktitif ekleri ile yapılmış fiillerdir.

Geçişli ve geçişsiz fiiller bahsinden sonra Kononov *fiil görünüşleri* (*vidi glagola*) konusuna geçiyor. Müellifin fiil *vid*'leri dediği şekiller bazı fiillerin *-a-, -ı-, -ala-, -(ı)ştır-, -(ı)ş-* (*uyuş-, titreş-* gibi fiil tabanlarındaki *-ş-* eki) gibi eklerle genişlemiş çeşitleridir. Kononov fiil *vid*'leri teşkil eden ekler arasına *-sa-* (*dur-, dursa-*), *-(ı)msa-* (*gül-, gülümse-*) eklerinin de katılabileceğini ilâve ediyor.

Bundan sonra müellif sintaktik yolla teşkil edilen fiil *vid*'lerini inceliyor. Kononov'a göre bu tarz teşkil de iki çeşit olur: 1. Fiilin

-(y)a'lı ve -(y)ıp'lı zarf şekli ile tadil edici (*modifitsiruyuşçiy*) bir fiilin birleşmesi, 2. fiilin partisip şekli ile *olmak*//*bulunmak* fiillerinden birinin birleşmesi. Müellifin tadil edici fiiller dediği, tezlik, devamlılık, güç yeterliği vb. bildiren *vermek*, *durmak*, *gitmek*, *gelmek*, *kalmak*, *bilmek* vb. gibi fiiller, yani *descriptif* fiillerdir.

Kononov fiillerin partisip şekilleri ile *olmak* veya *bulunmak* fiillerinden birinin birleşmesi ile meydana gelen fiil *vidlerine fiilin perifrastik şekilleri* adını veriyor. Müellifin tesbit ettiği bu çeşit fiil kılımları şunlardır: Başlama kılımları (-ar *olmak*), bitirme kılımları -(maz *olmak*), tahmin kılımları (-miş//*-yor olmalı* ve *-miş olacak*), sonuçlanma kılımları (*rezultativniy vid*) (-miş *olmak*//*bulunmak*, *-miş olacaktı*, *-miş olacaktır*), sürerlik kılımları (-makta *olmak*//*bulunmak*), niyetlenme (*namereniye*) kılımları (-acak *olmak* // *bulunmak*). Kononov niyet yokluğu ifade eden *-acak değilim* şeklini de bu çeşit kılımlar arasına katıyor.

Müellifin bu tasnifinde bir fazlalık olduğu kanısındayız. Kononov hareketin bir andan itibaren durduğunu, kesildiğini ifade eden *-maz olmak* şeklini ayrı bir kılımla saymış ve partisipin olumsuzluğuna bakarak buna *zaverşitelniy vid* (bitirme kılımları) adını vermiş. Halbuki hareketin olumsuz oluşu *-maz olmak* şeklinin ayrı bir kılımla sayılmasını gerektirmez. Nitekim öbür kılımların olumsuz şekilleri ayrı birer kılımla sayılmamıştır. *-ar olmak* ve *-maz olmak* şekillerinin ikisi de başlama kılımlıdır. Her iki şekil de fiilin bildirdiği hareketin, olumlu veya olumsuz olarak, belli bir andan itibaren başladığını ifade etmektedir.

“Fiillerin kip ve zamanları” bahsi şu plân üzerine işlenmiştir: Emir kipi, bildirme kipi, şart kipi, gereklilik kipi, dilek kipi, fiillerin modal şekilleri. Bildirme kipi bahsinin plânı da şöyledir: 1. Basit şekiller: I. şimdiki zaman, şimdiki-gelecek zaman (geniş zaman), sürekli şimdiki zaman (tam şimdiki zaman: *-maktayım* şekli), kesin geçmiş zaman (*di*'li geçmiş), sübjektif geçmiş zaman (*miş*'li geçmiş), geçmiş-şimdiki zaman (*-mişimdir*, *-mişsündür*, *-miştir*,... tarzındaki şekil), kesin gelecek zaman, yakın gelecek zaman (*-mak üzereyim*, ... tarzındaki şekil); 2. Birleşik şekiller: Belirli imperfekt (geçmişte şimdiki zaman: *-ıyordum*, ... şekli), belirsiz imperfekt (geçmişte geniş zaman: *-ardım*,... şekli), sürekli geçmiş zaman (geçmişte şimdiki zaman: *-maktaydım*, ... şekli), I. geçmiş öncesi (plus-que parfait: *-ıydım*, ... şekli), II. geçmiş öncesi (plus-que-parfait: *-miştim*, ... şekli), gelecek-geçmiş zaman (geçmişte gelecek: *-acaktım*, ... şekli), tamamlanmamış gelecek zaman (*-mak üzereydim*, ... şekli).

Bu tasnifte müellifin Türkçede tesbit ettiği yeni fiil zamanları bilhassa dikkati çekiyor. Bunlar bilginin *nastoyaşçeye-dlitelnoye vremya* (= sürekli şimdiki zaman) diye adlandırdığı *-maktayım* şekli ile, *blijayşeye buduşçeye vremya* (= yakın gelecek zaman) adını verdiği *-mak üzereyim* şeklidir. Bu yeni şekillerle türkçe fiilin şimdiki zaman ve gelecek zamanı birer çeşit daha kazanmış oluyor.

Şart, dilek ve gereklilik kiplerinin işlenişi de iyidir. Dilek kipi bahsinde Kononov bu kipin 3. şahsının işleliğini kaybettiğine, ancak *uğur ola!*, *kolay gele!* gibi bazı kalıplaşmış ifade şekillerinde varlığını koruyabildiğine, haklı olarak, işaret etmiş. Bilindiği gibi, 3. şahıs için dileğimizi bugün 3. şahısa emir şekli olan *-sın/-sin/-sun/-sün* ile bildiriyoruz. Hal böyle iken birçok gramerciler, dilek kipi 1. ve 2. şahıs şekillerinin tesiri altında kalarak, 3. şahsın artık canlılığını kaybetmiş eski şekline dilek kipi çekim cetvelinde hâlâ yer vermektedirler.

Fiillerin modal şekilleri (gelişimli kipler) bahsinde Kononov Türkçede üç modal kip bulunduğunu söylüyor: 1. Tasdikli (*utverditelny*), 2. şarth, 3. sübjektif (rivayet). Müellifin tasdikli şekil dediği *-dır* koşacı ile genişletilmiş *-ımdır*, *-acaktır*, *-ıyordur* tarzındaki kesinlik kipidir.

Partisipler bahsinde daha çok şimdiki zaman ve gelecek zaman partipleri ile bunların perifrastik (başka tarzda ifade edilen) şekilleri üzerinde durulmuş, geniş zaman partisipi hemen hiç işlenmemiştir. Halbuki *döner kebab*, *bakar kör*, *akar su* gibi eski ve *bilir kişi*, *akar yakıt*, *atar damar* gibi yeni örneklerin yardımı ile bu partisip çeşidi de, öbürleri kadar, işlenebilirdi.

Fiil teşkili bahsi şu alt bölümleri ihtiva ediyor: 1. Sentetik tipte fiiller, 2. analitik tipte fiiller. Sentetik tipte fiiller de iki bölümde ele alınmış: a) Kök fiiller, b) türemiş fiiller.

Kononov Türkçede iki çeşit kök fiil bulunduğunu söylüyor: Yalnız fiil anlamı taşıyanlar, isimlerle eş şekilli (*omomorfnuy*) olanlar (*göç-* ve *göç* gibi).

Türemiş fiiller bahsinde ise ismî köklerden fiil teşkiline yarıyan ekler üzerinde duruluyor. Bu bahiste Kononov'un, *+da-/+de-* ekini *+la-/+le-* ekinin fonetik değişmeye uğramış bir çeşidi sayması dikkati çekmektedir.

Analitik tipte fiiller bahsinde de türkçe veya alınma bir isimle *etmek*, *eylemek*, *kılmak* vb. gibi bir yardımcı fiilin birleşmesinden meydana gelen birleşik fiiller üzerinde etraflıca duruluyor.

Zarf bahsinin kısa giriş bölümünde müellif isim, sıfat, sayı ismi, zamir, postpozisyon, bağlayıcı ve fiilden yapılma olarak yedi zarf çeşidi tesbit ediyor. Bundan sonra sırası ile: 1. mâna bakımından zarf çeşitleri, 2. karşılaştırma dereceleri ve sübjektif takdir şekilleri, 3. zarf teşkili, 4. zarflaştırma bahisleri yer almaktadır. Kononov zarfları mâna bakımından altı sınıfa ayırıyor: 1. Niteleme zarfları (*usulca, kudurmuşçasına, sağ salim* gibi fiilin ne suretle işlendiği sorusuna cevap teşkil eden zarflar), 2. miktar zarfları, 3. nitelik-hal zarfları (*gönülden, başbaşa, boşuna, hemen hemen* vb. gibi zarflar), 4. atribütif zarflar (*dermansız bir halde, fasılasız bir surette, layık olmayacak tarzda* vb. gibi zarf grupları), 5. predikatif zarflar (*işçi olarak, aklı başında olarak, imzasız olarak* gibi olarak kelimesiyle teşkil edilmiş zarf grupları ile, *ilk defa olmak üzere* örneğindeki gibi *olmak üzere* grubu ile teşkil edilmiş zarflar), 6. durum zarfları (*obstoyatelstvenniye nareçiya*).

Kononov sonuncu grup zarfları da üç alt gruba ayırıyor: a) Zaman zarfları, b) yer zarfları, c) sebep zarfları. Müellifin sebep zarfları (*nareçiya priçini*) dediği, *Boğazdan yattı* örneğindeki *boğazdan* kelimesi gibi, fiilin kılınmış sebebini bildiren zarflarla *niçin, neden, onun için, bunun üzerine* gibi teşkillerdir.

Zarfların sübjektif takdir bildiren şekilleri ise, müellife göre, *er-kence, çabucak, usulcacık, hemencecik, kekremsi ekşi, sarımtırak yeşil* ve *hızlı hızlı* örneklerinde olduğu gibi *-ca, -cak, -cacık, -msı* ve *-mtırak* eklerini almış şekilleri ile tekrarlı kullanılışlarıdır.

Zarf teşkili bahsinde Kononov Türkçede zarfların sekiz çeşit teşkil yolu olduğunu söylüyor: 1. Zarf teşkil eden eklerle (*-ın, -leyin, -ca* vb. gibi). 2. başka kelime çeşitleri teşkil eden eklerle (*-lı, -sız* ekleri), 3. isimlerin veya onomatopelerin tekrarı ile, 4. datif, ablatif, ablatif-datif ve lokatif halleri ile (*haftaya, eskiden, baştan başa, ayakta*), 5. 3. şahıs mülkiyet eki ile (*sabahları* vb. gibi), 6. postpozisyonlarla (*vaktiyle* vb. gibi), 7. fiilden zarf-fiil ekleri ile (*bile bile, güle oynuya, giderek* vb. gibi), 8. *bu, o, ne, her, hiçbir* zamirleri ile *bir* sayı isminin ve *ertesi, evvelsi* gibi gramatikal hüviyet kazanmış kelimelerin yardımı ile.

Zarf bahsinin sonunda *hani, haniya, hanidir, illâ~ille* ve *hele* kelimelerinin çeşitli mâna ve kullanılışları için bol örnek verilmiştir.

Kononov Türkçedeki postpozisyonları iki gruba ayırıyor: 1. Edat-postpozisyonlar (*poslelogi-çastitsı*), 2. isim - postpozisyonlar (*poslelogi-imena*). Edat - postpozisyonları da kabul ettikleri isim halleri bakımından

üç grupta inceliyor: a. İsimlerin yalın, zamirlerin genitif halleri ile kullanılan postpozisyonlar (*ile, -la/-le; için, üzere //üzre, gibi, kadar*), b. datif hali ile kullanılan postpozisyonlar (*kadar, göre, karşı, doğru, ait, dair, rağmen*), c. ablatif hali ile kullanılan postpozisyonlar (*başka, dolayı, ötürü, sonra, önce//evvel~evel, beri, yana*).

İsim-postpozisyonlar bahsinde de *üst //üzer(i), alt, dip, ön, arka, ard, yan, nezd//huzur, orta, ara, iç, dahil, dış, dışarı, hariç, karşı, aleyh, uğur, yol, saye* gibi isimlerle kurulmuş *postpositional* deyimler üzerinde duruluyor, Cumhuriyet çağı yazarlarımızın eserlerinden alınmış orijinal örneklerle bunların çeşitli kullanılış ve görevleri inceleniyor.

Edatlar ve modal kelimeler bahsi de iki bölüm halinde işlenmiştir: 1. Asıl edatlar, 2. isim-edatlar. Müellifin birinci gruba soktuğu edatlar şunlardır: *mı* soru edatı; *okusan a!, gelsen e!* örneklerindeki *a/e* teşvik (*pobujdeniye*) edatı; ifadeye duygululuk ve heyecan katan *da/de* edatı.

Kononov ikinci grup edatların üç çeşidi olduğunu söylüyor: 1. Kelimelerin mânasına muhtelif nüanslar katanlar (*işte, bile, hattâ, tâ, hep, bari, hiç olmazsa, hiç değilse, olsun, ki*), 2. söze modal ve modal-enerjik nüanslar katan edatlar, 3. teşkil edici fonksiyonu olanlar. Müellif 2. çeşit edatları dört gruba ayırıyor: a. Söze modal-enerjik bir nüans katanlar (*ah, be, haydi~hadi, hele, bakalım, bakayım, gitti*), b. gerçeklik ilgisini belirtenler (*evet, hay hay, hayır, yok, yo, değil, hani, değil mi, acaba*), c. tahmin ifade edenler (*belki, galiba, ihtimal ki, şayet*), d. karşılaştırmada kullanılanlar (*tıpkı, sanki, gûya*).

Kononov'un teşkil edici fonksiyonu olan edatlar dediği failsiz cümlelerin yüklemi olabilen ve objektif imkân (*vozmojnost*) ve imkânsızlık (*nevozmojnost*) ifade eden *mümkün, olur, mümkün değil, imkânsız, imkân yok* gibi teşkillilerle gereklilik bildiren *gerek, lâzım, olmaz, lüzumsuz* gibi kelimelerdir.

Kononov bağlayıcıları morfolojik yapıları bakımından ikiye ayırıyor: Basit bağlayıcılar (*ve, amma, fakat* vb.), birleşik bağlayıcılar (*yoksa, halbuki, veya* vb.). Bazı bağlayıcıların tekrarlı (*hem... hem, ya... ya*, vb. gibi). bazılarının da çift (*ya... veya*, vb. gibi.) kullanıldıklarını kaydeden müellif bağlayıcıları fonksiyon bakımından iki büyük gruba ayırıyor: 1. Sıralama (*coordination*) bağlayıcıları, 2. bağımlılık (*subordination*) bağlayıcıları. Müellife göre Türkçedeki sıralama bağlayıcıları da dört çeşittir: a. Birleştirme bağlayıcıları (*ve, da/de, ise, ile, hem, bir de, yani*), b. zıtlık - karşılık bağlayıcıları (*amma~ama, fakat, lâkin, ancak, halbuki, yoksa, meğer, mademki, değil*), c. pay-

laştırma (denkleştirme) bağlayıcıları (*ya, veya, yahut; ya... ya... ya... veya, ya... yahut, yahut... veyahut, veya... veya, gerek... gerek (se), olsun... olsun, ister... ister, ha... ha, ama... ama, velev... velev*), d. paylaşırma-sayma bağlayıcıları (*gâh//kâh...gâh//kâh, bazan... bazan, bir... bir de, kimi(si)... kimi(si)*).

Müellif Türkçede temel cümle ile bağlı cümleyi bağlamağa yarıyan Farsçadan alınma beş edat bulunduğunu söylüyor: *ki, çünkü, zira, tâki* ve *eğer*. Kononov bağlayıcı vazifesini gören kelimeler olarak da *diye, derken, bunun için, bunun üzerine, bu yüzden, bu sayede bundan dolayı, bundan ötürü* gibi teşkilleri sayıyor.

Ünlemler bahsinde müellif bu çeşit kelimeleri yapıları bakımından iki gruba ayırıyor: Asıl ünlemler, türeme ünlemler. Asıl ünlemler şunlardır: *a* ve *aaa* (şaşma, sitem, öfke vs. bildirir), *e* (teşvik, sıkılma vs. bildirir), *ha* (hitap, gizli bir hususu açıklama vs. bildirir), *hah, he, ay, ey, hay, hey, ya, yahey, hu, vay, ah, vah, o, oh, of, uf, üf, püf, hişt, pist, tü~tüf~yuf, peh peh, pöh pöh*.

Kononov türeme ünlemler olarak da şunları sayıyor: *aman (aman aman ve amanın çeşitleri de var), sakın, zinhar, aferin, maşallah, aşk olsun, bravo, yaşa, yazık, yahu, ayol*.

Müellif bu bahsin sonunda *banabak, adam sen de, göreyim seni* gibi cümle halinde kalıplaşmış ünlem çeşitlerini de kısaca anıyor.

Kononov sonucu kelime çeşidi olan onomatopeleri leksik mânaları bakımından iki sınıfa ayırıyor: 1. Ses taklidi kelimeler, 2. tavır taklidi kelimeler. Morfolojik yapıları bakımından da iki çeşit taklidî kelime bulunduğunu kaydediyor: Kök kelimeler, türeme kelimeler. Müellife göre, sesçe kuruluş bakımından Türkçede üç tip onomatope vardır: 1. tip: KVK (*tk, hor, vız*), 2. tip: KVKK (*şark, cump, cart*), 3. tip: VK (*in, uğ, ik*). Türemiş onomatopeler bu kök kelimelerden *-il (hor-ul, mır-il, par-il)* ve *-ır (gıc-ır, tak-ır, şap-ır)* ekleri ile teşkil edilmişlerdir. Müellif *tangır, hüngür, şangır, zingır* tipindeki taklidî kelimelerin de *tang, hüng, şang* ve *zing* köklerinden *-ır* ve *-il* ekleri ile teşekkül ettiğini söylüyor. Onomatope türeten ekler arasında, *-ık, -ak (cızık, cıyak)* ve *-p+a+la (hop - hoppala)* eklerinin de bulunduğunu kaydediyor.

Kononov tavır taklidi kelimelerin de şu eklerle teşkil edildiğini bildiriyor: 1. *-ım (inim inim inlemek)*, 2. *-ık (didik didik didiklemek)*, 3. *-ın (esin esin esmek)*, 4. *-ış (yapış yapış yapışmak)*.

Müellif onomatopelerin üç türlü sintaktik kullanışını olduğunu söylüyor: Tek, tekrarlı, çift. Tek olarak kullanışları iki türdür:

1. *etmek* fiili ile (*tık etmek*), 2. *diye* kelimesi ile birlikte (Arı *cız diye* soktu). Tekrarlı kullanılışın da iki çeşidi vardır: kök kelimelerin tekrarı (*fıs fıs, tık tık*), türeme kelimelerin tekrarı (*tıkır tıkır, kütür kütür, vb.*).

Kononov onomatopelerin çift olarak kullanılışlarının üç çeşidi olduğunu söylüyor: 1. Birinci kelimenin vokal farkı ile tekrarı (*çatır çatur* kırmak, vb.), 2. Birinci kelimenin baştaki konsonunu *m* ile değiştirerek tekrarlama (*huk mık* etmek, vb.), 3. kafiyeli onomatopeleri tekrarlama (*çat pat* konuşmak, *pat küt, apar topar* getirmek, vb.).

Müellif varlık, madde ve olay adı olarak kullanılan onomatopelere örnekler vererek (*cıvcıv, şıpşıp, takatuka*) bu bahsi ve dolayısıyla morfoloji bölümünü bitiriyor.

Sintaks. Eserin morfolojiden sonra ikinci büyük bölümünü teşkil eden (176 sayfa) sintaks bölümü iki büyük bahis halinde işlenmiştir: 1. Terkip (*slovoşoçetaniye*), 2. cümle.

Terkip bahsi sintaks bölümünün esasını teşkil etmektedir (120 sayfa). Bu bahsin başında Kononov terkinin mahiyetinden ve çeşitlerinden söz açıyor. Terkibi “İki veya daha fazla anlamlı kelimenin tek birleşik anlam ifade etmek üzere sintaktik olarak şekillenmesi ve semantik olarak bütünleşmesi” tarzında tanımlıyan müellif üç çeşit terkiye Türkçeden örnekler veriyor: 1. Leksik terkip (*üç köşe, yeniçeri, yemek odası, duvar saati, vb.*), 2. sintaktik terkip (*üç ev, demir kapı, akşam gezintisi, vb.*), 3. leksik-sintaktik terkip (*bir üçköşe, yeni yemek odası, eski duvar saati, vb.*).

Bu kısa girişten sonra terkip bahsinin alt bölümlerine geçiliyor. Bu bölümler şunlardır: 1. Sintaktik ilgilerin ifade yolları, 2. cümle üyeleri.

Birinci bölümde Kononov sintaktik ilgilerin üç ifade yolu olduğunu söylüyor: 1. Bitişme (*primikaniye*), 2. idare (*upravleniye, régime*), 3. uyumlulaşma (*soglasovaniye, accord*). Bitişme, kelimelerin, *akıllı adam, bu kitap, birkaç ev, birer elma* örneklerinde olduğu gibi, sintaks sebebi ile herhangi bir morfolojik şekillenmeye uğramaksızın bir araya gelmeleridir. Belirtilen ismin önünde, *bu güzel kadın, üç büyük taş ev* örneklerinde olduğu gibi iki veya daha fazla belirticinin bulunabileceğini kaydeden müellif belirticilerin *cana yakın, yükte hafif* ve *elden düşme* tarzında sintaktik gruplar da olabileceğine dikkati çekiyor. Kononov *Böyle yapmayınız!, Yavaş yürüyelim, Güzel anlatıyor* gibi belirtici+fiil grupları ile *yazı yazmak, yemek yemek, cevap vermek* gibi

nesne+fiil gruplarını da bitişirme yolu ile ifadeye örnek gösteriyor. Son olarak müellifin *Gitti sandım* şeklindeki birleşik cümlelerle *kapısı açık ev* tipindeki gruplaşmaları da bitişirme yolu ile ifade saydığını belirtelim.

Kononov sintaktik ilginin idare (*régime*) yolu ile ifadesi için de *baba evi, yazı masam, babasını sever, eve kadar, bana karşı, okumakla meşgul, hatırda tutmak, zihninden geçirmek* gibi çeşitli rejim gruplarını örnek gösteriyor.

Üçüncü ifade yolu olan uyumlulaşma (*accord*), bilindiği gibi, Türkçede faille fiilin şahıs ve sayı bakımından şekilce birbirine uymalarıdır. Kononov'un bu bahiste *Çocuklar geldi* cümlesi ile *Çocuklar geldiler* şekli arasındaki mâna ayrılığına işaret etmesi dikkati çekiyor. Ona göre birinci şekildeki belirtici (*çocuklar* kelimesi) umumî mânadadır. Fiili sayı bakımından failine uygun olan ikinci örnekte ise belirticinin mânası sınırlıdır, bütün yığını değil, yığından bizce bilinen bir grupu ifade eder.

Kononov sintaktik uyumlulaşmanın Türk dilinde, daha açık ve kesin olarak, III. çeşit (her iki üyesi de ekli olan) izafette görüldüğünü söylüyor ve buna dair çeşitli örnekler veriyor. Seçme, ayırma ifade eden ve belirticisi genitif veya ablatif halinde olan *talebelerin çoğu = talebelerden çoğu* tipindeki grupların da uyumlulaşma yolu ile teşekkül ettiğini kaydediyor.

Cümle üyeleri bahsi şu alt bölümleri ihtiva etmektedir: 1. Cümlelerin temel üyeleri (özne ve yüklem), 2. cümlelerin ikinci derecedeki üyeleri, 3. cümlelerin aynı cinsten üyeleri, 4. cümlelerin genişletici üyeleri, 5. cümlelerin katma (*vvodnyy, parenthétique*) üyeleri ve katma cümleler, 6. hitap.

Birinci bölüm şu bahisleri ihtiva ediyor: a) Öznenin gramatikal ifadesi, b) yüklem gramatikal ifadesi, c) özne - yüklem uygunluğu. Öznenin gramatikal ifadesi bahsinde çeşitli kategorilerden kelimelerin cümlede özne olabileceği örneklerle belirtilmiş. Bu kısımda benzer özneli cümlelerin ayrı bir çeşidi olan "çift özneli cümleler" için verilen örnekler dikkati çekiyor. Bu tip cümlelerde iki ayrı söz tek özneyi ifade eder. Kononov bu çeşit cümleleri üç gruba ayırıyor: 1. Öznesi bir isim veya isimleşmiş bir kelime ile onun zamiri olan cümleler (Sükûtu ilk *bozan ben* oldum), 2. Öznesi muhtelif belirticilerle tekrarlanan cümleler (Burada *çalışan bir kız, güzel bir kız, altı aydır yatıyordu*), 3. öznesi tekrarlanan cümleler (*Athlar* yaklaşıyor... *Athlar*...).

Yüklemin gramatikal ifadesi bahsinde daha çok ismî yüklemeler üzerinde durulmuş. Kononov şahıs ekleri ve *-dır, -dı (<idi), -muş (<imiş), -sa (<ise)* koşaçları ile teşkil edilen yüklemeler için bol ve orijinal örnekler veriyor. Bu bahiste dikkati çeken nokta *olmak* yardımcı fiilinin de ismî yüklem teşkil eden koşaçlar arasında sayılmış olmasıdır. Kononov türkçe *olmak* fiilinin muhtelif mânalarından başka bir de, rusça *bit'* fiilinki gibi, sintaktik fonksiyonu bulunduğunu söylüyor. Ona göre *Talebe oluyorum* örneğindeki *oluyorum* ile *Elbise kızının olsun, nişan da bizim olsun* cümlelerindeki *olsun*'lar koşaçtır. Müellif *olmak* fiilinin yüklem olarak kullanıldığı *Tekrar bir sükût oldu, Bir hafta olmuştur, Bir padişahın hiç evlâdı olmazmış* gibi cümleleri de isim cümlesi saymaktadır. Kononov *var* ve *yok* kelimelerinin koşaçlarla birleşerek hususî bir ismî yüklem çeşidi teşkil ettiğini de örneklerle belirtiyor.

Cümlenin ikinci derecedeki üyeleri bahsi şu alt bölümleri ihtiva etmektedir: a. Düz tümleç veya nesne (*complément direct, objet*), b. dolaylı tümleç (*complément indirect*), c. edat tümleci, d. belirtici (*opredeleniye*), e. zarflık (*obstoyatelstvo*, f. cümlenin ikinci derecedeki üyelerinin tecridi (*Obosobleniye*).

Belirtici bahsi de üç bölümde incelenmiştir: a. Atribütif belirtici (izafet), b. zarflık belirtici, c. predikatif-atribütif belirtici. İzafet bahsinde I, II ve III çeşit isim tamlamalarının muhtelif mânaları üzerinde etraflıca durulmuştur.

Kononov'un zarflık belirteciler dediği datif, lokatif ve ablatif halindekiyle edatlı belirtecilerdir. Datif halindeki belirticiye örnek: *Tanesi yirmi paraya iki cigara*. Lokatif halindeki belirticiye örnek: *Muallimsiz bir ayda Almanca*. Ablatif halindeki belirticiye örnek: *Emine teyzenin candan kimsesi yoktu*. Kononov ablatif halindeki belirtecilerin iki çeşit olduğunu söylüyor: 1. Nitelik bildirici belirteciler (*kemikten eller, tahtadan iskemle, yaban kedisi derisinden bir kürk* örneklerinde olduğu gibi), 2. mensupluk bildiren belirteciler (*Arkadaşlarımdan Gencay..., Kız Lisesi talebesinden bir genç kız...*). Müellif edatlı belirteciler için de *ustura gibi dil, fotoğrafla Türkiye, orta okullar için dilbilgisi, tırnağına kadar kahraman, köye göre kooperatif, Tanzimattan beri yazı dilimiz, havaya karşı korunma denemeleri*, vb. gibi ilgi çekici örnekler veriyor.

Predikatif-atribütif belirteciler partisiplerle ifade edilenlerdir: *Testinin dibinde kalmış bir yudum su yok mu? Çok sevdiğim bir dostum vardı, Şimdi söyleyeceğim cümlenin altını çiziniz*, vb. gibi. Kononov

bir de sintaks bakımından hususî bir kuruluşu olan predikatif-atribütif belirticilerden bahsediyor. Bunlar öznesi 3. kişi iyelik eki almış bağlı cümlecik tipindeki belirticilerdir. Bu cins bağlı cümleciklerin yüklemi isim veya partisip olabilir: *Kapısı kapalı bir evin eşiğine çöküverdi* örneğindeki *kapısı kapalı* cümlecigi gibi.

Müellif zarflıkların sekiz çeşidi olduğunu söylüyor: 1. Tarz zarflığı, 2. yer zarflığı, 3. zaman zarflığı, 4. amaç zarflığı, 5. sebep zarflığı, 6. miktar ölçüsü ve derece zarflığı, 7. şart zarflığı, 8. kabul veya teslim zarflıkları (*obstoyatelstva ustupitelniye*).

Hareket tarzı zarflıkları şunlardır: Fiil önündeki sıfatlarla zarflar (*Eminenin hayatı sakin, tatlı geçiyor; Hızlı hızlı yürüyordu*, vb.), arapça sıfatlar ve partisipler (*Mükemmel piyano çaldı*), önüne *bir* belirsizlik artikeli getirilmiş sıfatlar (*Bir tuhaf bakıyor, Ali çobanı bir güzel dövdü*, vb.), tekrarlanmış sıfatlar (*Sessiz sessiz çalışıyordu*, vb.), tekrarlanmış onomatopeler (*Paraları şıkır şıkır saydı*, vb.), bazı zamirler (*Hiç tecrübem yoktu, Ona nasıl bakacağımı bilmiyordum*, vb.), *ile* edatı almış isimler (...*süratle cevap verdim*), *gibi ve kadar* edatları ile kurulmuş karşılaştırma zarflıkları, *olmak ve olmak üzere* ile teşkil edilmiş zarflıklar, vurgusuz *-ca* eki ile teşkil edilmiş zarflıklar, tekrarlanmış paylaşırma sayıları (*Her kelimeyi teker teker okudum, Merdivenleri ikişer üçer atlayarak...*, vb.), ablatif halindeki isim, sıfat, sayı adı vb. (*şakadan, yeniden, birden*, vb.), *elbette, tekrar, doğru, bir türlü* gibi mühim sayıda bazı kelimeler.

Bunlardan başka *gözü açık* tipindeki bağlı cümlecikler, *neşeli bir surette* tipindeki belirtici gruplar, katma cümleler (*Osman, elleri pantolonunun cebinde, dolaşıyordu* örneğindeki gibi), *-muş*'lı ve *-ar*'lı şekiller (fiil önünde oldukları zaman: *Büyük baba gözlüğünü takmış Kur'an okuyordu, Bana böyle bir teklif yapsalar bir saniye düşünmez reddederdim* örneklerinde olduğu gibi), ve *-(y)ıp, -(y)a, -(y)arak, -madan, -maksızın, -casına* yapıları zarf-fiillerle *-acağın, -maktansa, -mak suretiyle, -mak şöyle dursun, olduğu halde, -ması ile*, arapça *mastar+ile* (*merakla*, vb. gibi), *sayesinde* yapıları (*Kocasının sayesinde ömür sürüyor* örneğindeki gibi) belirtici gruplar da hareket tarzı zarflıkları sayılırlar.

Yer, zaman, amaç ve sebep zarflıkları malûmdur. Kononovun ölçü ve derece zarflıkları dediği belirticiler, ilgili zarflar hariç, şunlardır: 1. Sayı adları ile ölçü, miktar ve derece ifade eden isimlerin gruplaşması ile vücuda gelen *birkaç defa, bir müddet, bütün gün* gibi teşkilleri, 2. ilgili mânada isimlerin tekrarı ile meydana gelen *yudum yudum, sepet*

sepet gibi belirticiler, 3. sayı isimleri (*Bir nasihat etti, iki nasihat etti; Gözleri yarı açtı* örneklerindeki *bir, iki* ve *yarı* kelimeleri gibi).

Şart zarflıkları ise *-dik*'lı fiil şekillerinin *takdirde* kelimesi ile teşkil ettiği gruplardır: *Hastayı tedavi edemediği takdirde kellesini uçuracağını söylemiş.*

Kononov kabul veya teslim zarflıklarını yapıları bakımından üç gruba ayırıyor: 1. Datif halinde bir isimle *rağmen* kelimesinden teşekkül edenler (*Eleni vaktin geç olmasına rağmen uyumamıştı*), 2. fiillerin *-dığı*||*-(y)acağı* şekilleri ile *halde* kelimesinden teşekkül edenler (*Hava kapalı ve nemli olduğu halde soğuk değildi*), 3. fiillerin *-mak*'lı şekilleri ile *ile* edatı ve *beraber*||*birlikte* kelimelerinden teşekkül edenler (*Gündüzkü boğucu sıcak kalmamakla beraber, gece fazla serinlik getirmiş değildi*).

Cümlenin ikinci derecedeki üyelerinin ayrılması (*obosobleniye*) bahsinde Kononov şöyle diyor: "Söz içinde hususi bir dikkatle kullanılan ikinci derecedeki üyeler, gerekli kelime veya kelime grubu üzerine düşen özel vurgular ve tecrit edilmiş kelime yahut grubu cümledeki öbür kelimelerden ayıran duraklamalarla belirtilirler." Müellif bundan sonra bu türlü belirtmenin bazı şartları olduğunu kaydediyor. Bu gramatikal şartlar şunlardır: 1. Tabii olan kelime sırasının bozulması, 2. tecrit edici bağlı üyelerin katılması, 3. ibareye sintaktik bağımsızlık verilmesi. Kononov bütün bu tecrit şartlarının Türkçe için de muteber olduğunu söylüyor ve örneklerle geçiyor. Örnekler, ayrılan cümle üyesinin çeşidine göre, şu şekilde sınıflandırılmıştır. 1. Belirticinin ayrılması, 2. katma öznenin ayrılması veya öznenin tasrihi, 3. nesnenin ayrılması veya tasrihi, 4. zarflığın ayrılması veya tasrihi. Belirticinin ayrılmasına örnek: *Gözleri, kararsız ve ürkek, üzerimde dolaşıyordu.* Kononov ad grupundan sonra söylenen *merhum* sıfatını da belirticinin ayrılması sayıyor: *Adana tiyatrosu Ziya Paşa merhumun eseridir.* Katma öznenin ayrılmasına örnek: *İkimiz de, Ali Seyfi, ben milyardere dönmüştük.* Nesnenin ayrılmasına örnek: *Raif Efendi büyük kızından, Neclâ'dan bir şeyler bekler gibiydi.* Zarflığın ayrılması: *Süthemşire de kızına, Göztepe'ye gitmişti.*

Müellif cümle üyelerinin *fakat, yani, hattâ, rağmen* vb. gibi özel kelimeler yardımı ile de ayrıldığını söylüyor ve orijinal örnekler veriyor. Örneklerden biri şudur:

Çocukluğumda kurduğum hayallere benzeyen, fakat onlara nazaran daha delice, daha saçma ve daha kanlı şeyler tasavvur ediyorum. Kononov

olmak üzere, olduğu halde gibi hususi şekiller ve *başka, maada, gayri* post-pozisyonları yardımı ile de üyelerin ayrıldığını kaydediyor: *İkisi kız olmak üzere üç çocuğu var*. Bilginin bu bahiste son olarak verdiği örnekler cümlede müellifin sözünün ayrılması (*Maria, dedim, sizi gayet iyi anlıyorum*) ile *ki* bağlayıcısının ayırdığı bağlı belirtici cümleye (*Arkadaşlarımdan bir mülkiye müfettişinin karısı - ki Feride'nin eski arkadaşıdır - geçen sene bir gün...*) dair olanlardır.

Cümlelerin aynı cinsten üyeleri bahsinde birden fazla özne (*Diğer sahifelerde hiçbir not, hiçbir kayıt yoktu*), yüklem (*Mahalleli orada muhabbet eder, konuşur, kavga eder, eğlenir*), nesne (*İki sigara, bir de portakal aldı*), belirtici (*Emine karlı, fırtınalı, yağmurlu, deli gecelerde uyu-yamıyor*) ve zarflık (*Korkarak, çekinerek ve merak ederek karanlık kapıya doğru ilerledim*) ihtiva eden cümleler üzerinde duruluyor.

Cümlede kelime sırası bahsinde Kononov yüklem Türkçede mutlak surette cümle sonunda bulunduğunu, mamafih özneye delâlet eden ekleri de ihtiva ettiğini söylüyor. Öznenin, iki üyeden ibaret cümlelerde, yüklem önünde yer aldığını kaydeden müellif bu iki baş üyenin cümlelerin ikinci derecedeki üyelerini kendilerine çeken iki merkez durumunda bulunduğunu belirtiyor. Özne ancak belirticiyi kendine çeker; yüklem tesir sahasında ise nesne ve zarflık bulunur. Yüklem tam önünde de morfolojik şekillendiriciler, yani nesne ve zarflık bitiş-tiricileri yer alır.

Kononov bu bahiste yüklem yer değiştirmesine de temas ediyor ve bunun mantık vurgusunun cümle içindeki hareketi ile meydana geldiğini söylüyor. *Bile, hattâ, galiba, acaba, bari* vb. gibi kelimelerin de yüklem sonuna geldiklerinde mâna nüansı yarattıklarını ilâve ediyor.

Cümlelerin genişletici üyeleri bahsi çok geniş olarak işlenmiştir. Bu bahiste şu alt bölümler bulunmaktadır: 1. *-dik// -acak*'lı kılış isimleri, 2. *-ma*'lı kılış isimleri, 3. *-ış*'lı kılış isimleri, 4. *-maklık*'lı kılış isimleri, *-mak*'lı kılış isimleri, 5. partisipler, 6. fiilden *-(ı)lı, -(y)ıcı, -gan* ekleri ile türemiş sıfatlar, 7. zarf-fiiller.

-dik'li ve *-acak*'li kılış isimleri bahsinde bunların özne (*Bütün yazdıklarım boşa gitti*), yüklem (*Devam etti :—Korkmayın, zannettiğiniz gibi değil*), nesne (*Yaklaştığını duyunca başını kaldırdı*) ve dolaylı tümleç (*Annemle gitmediğime pişman oldum*) olabilecekleri örneklerle belirtilmiştir. Ayrıca *-dik*'li ve *-acak*'li isimlerin *başka, hakkında, için gibi, kadar, üzere, veçhile, halde, dolayı, beri, önce, takdirde* vb. gibi muh-

telif edatlarla genişletilmiş şekillerinin mâna ve cümle içindeki rolleri üzerinde etraflı bir surette durulmuştur.

-*ma*'lı, -(*y*)*ı*ş'lı, -*maklık*'lı ve -*mak*'lı isimler bahsinde de bu isimlerin cümlelerin muhtelif üyelerini teşkil edebildikleri orijinal örneklerle belirtiliyor.

Partisipler bahsinde de -*an*'lı, -*ar*'lı, -*maz*'lı, -*mış*'lı ve -(*y*)*acak*'lı sıfat-fiillerin genişlemiş belirtici (*razvernutoye opredeleniye*) teşkil ettikleri çeşitli örneklerle gösteriliyor.

Kononov partisipler bahsinin sonunda fiilden -(*ı*)*lı*, -(*y*) *ıcı*, -*ık*/*-ak* ve -*gan* ekleri ile türetilmiş sıfatlara da yer veriyor. Bunların da, partisipler gibi, genişlemiş belirticiler teşkil ettikleri verilen örneklerden anlaşılıyor. Fiilden yapılmış bir isim olan, fakat mâna ve kullanılış bakımından partisiplere çok yaklaşan *dolu* kelimesinin de bu çeşitli belirticiler teşkil edebileceği müellifin dikkatinden kaçmamış:... *içi kristal takımlarla dolu bir büfe vardı*.

Zarf-fiiller bahsinde -(*y*)*ıp*'lı, -(*y*)*arak*'lı, -(*y*)*alı*'lı -(*y*)*a*'lı, -(*y*)*ınca*'lı, -*dıkça*'lı, -*madan*'lı, -*mazdan önce*'li, -*mazdan*'lı, -*maksızın*'lı, -*iken*'li ve -*casına*'lı zarf-fiil şekilleri, çeşitli mâna ve kullanılışları ile, etraflı bir suretle incelenmiştir. Müellifin Türkçedeki zarf-fiil şekillerini zenginleştiren yukarıdaki tasnifi, bu bakımdan, ayrıca önemlidir.

Cümlelerin katma üyeleri ve katma cümleler bahsi, adından da anlaşılacağı gibi, iki bölümden ibarettir. Birinci bölümde cümleye fazladan katılan kelime ve kelime grupları mânaları bakımından tasnife tabi tutulmuş: 1. Üzülme, sevinme, şaşkınlık vs. bildirenler (*maat-teessüf, eyvah, yazık ki, iyi ki* vb.), 2. güvenme, güvensizlik, farz ve tahmin vs. bildirenler (*şüphesiz ki, hiç şüphe yok ki, elbet, tabî, gerçekten, mutlaka, galiba, belki* vs.), 3 fikir, görüş veya kanaatin çıkış kaynağını bildirenler (*bence, sözüne göre||nazaran||tevfikan||mebni, bana kalsa||kalırsa* vs.), 4. ifade edilen fikri öncekine bağlayanlar (...*demek, demek ki, demek oluyor ki, meselâ, yani, öyle geliyor ki, öyle görünüyor ki, derken* vb.), 5. fikirlerin birbirini takip sırasını ifade edenler (*evvelâ, birincisi, saniyen, nihayet* vb.), 6. karşılaştırma bildirenler (*sanki, tıpkı, gûya, âdeta* kelimeleri ile *gibi, kadar, üzere* edatları), 7. tasdik ve inkâr bildirenler (*evet, hay hay, yok, hayır, yo*), 8. seslenme, hitap vs. bildirenler (*ey*, vb.).

Kononov katma cümlelerin de, "*Bilirim, geçmiş günler kişiye tatlı görünür*" örneğinde olduğu gibi, konuşan şahısla söyledikleri arasındaki subjektif münasebeti ifade edenler olduğunu söylüyor. Müellif bu çeşit

katma cümlelere *bilirim, bilmem, kim bilir, neden bilmem, zannederim, hâlâ aklımdadır, gayet iyi hatırlıyorum, tavsiye ederim* vb. gibi muhtelif örnekler veriyor.

Kelime terkibi bölümünün son bahsi olan hitap bahsinde de kişi adları ile *oğlum, kızım, çocuğum, dostum, efendim, şekerim, güzel kız* vb. gibi çeşitli hitap kelime ve gruplarının cümlelerin muhtelif yerlerine katılabileceği örneklerle gösteriliyor.

Sintaks bölümünün ikinci büyük bahsini, daha önce de söylediğimiz gibi, "cümle" teşkil etmektedir. Bu bahsin başında Kononov cümleleri semantik ve kuruluş bakımından sınıflandırıyor. Semantik tasnife göre cümleler dört çeşittir: 1. Bildirme cümleleri 2. soru cümleleri, 3. ünlem ve soru-ünlem cümleleri, 4. modal cümleler. Müellif, ayrıca, bildirme cümlelerinin dört (a. olumlu cümleler, b. olumsuz cümleler, c. imkân veya güç yeterliği bildiren cümleler, d) imkânsızlık veya güç yetmezliği bildiren cümleler), soru cümlelerinin iki (a. olumlu cümleler, b. olumsuz soru cümleleri), modal cümlelerin de dört (a. emir cümleleri, b. dilek cümleleri, c. gereklilik veya mecburluk cümleleri, d. şart cümleleri) çeşidi olduğunu kaydediyor.

Kononov, cümleleri kuruluş bakımından iki gruba ayırıyor: 1. Basit cümleler, 2. birleşik cümleler. Ayrıca basit cümlelerin biri yalnız öbürü dolgun, birleşik cümlelerin de biri bağımsız öbürü bağımlı olmak üzere ikişer çeşitleri bulunduğunu söylüyor. Yalnız cümleler bir veya birkaç gerekli üyeyi, dolgun cümleler de bütün gerekli üyeleri ihtiva eden cümlelerdir.

Müellif cümleleri bir de özne ile yüklem bağılıkları bakımından tasnif ediyor. Ona göre, bu bakımdan iki çeşit cümle vardır: 1. Tek birleşenli cümleler, 2. çift birleşenli cümleler. Tek birleşenli cümleler özne ile yüklem, *Gözlüğünü çıkardı* örneğinde olduğu gibi, tek üye ile temsil edildiği cümleler, çift birleşenli cümleler de, *Ben işçiyim* örneğinde olduğu gibi, ayrı cümle üyeleri ile ifade edildiği cümlelerdir.

Bu girişten sonra Kononov cümle çeşitlerini incelemeye koyuluyor. Bildirme cümleleri bahsinde bilhassa *değil* kelimesi ile *yok+değil* grubu üzerinde fazlaca durulmuştur. Müellif *değil* kelimesinin olumsuz (*Ben kendimi uzun uzun müdafaa edecek değilim*), *yok+değil* grubunun da olumlu (*Gerçi köyün içinde su yok değildir*) cümleler teşkilinde oynadığı rolleri bol ve orijinal örneklerle belirtiyor.

Soru cümleleri de olumlu ve olumsuz olmak üzere tasnif edilmiştir. Bu bahiste *mı* soru edatı ile, *kim*, *ne*, *nasıl*, *kaç* vb. gibi soru zamir ve zarfları ile kurulan soru cümleleri incelenmiştir. Sorunun sadece tonlama ile de ifade edildiğine temas olunarak örnekler verilmiştir. Soruş tonlamasının *galiba*, *belki*, *ha*, ve *ya* gibi kelimelerle bazan pekiştirildiği de müellifin dikkatinden kaçmamış.

Kononov soru edatı *mı* ile birleşen *değil* kelimesinin soru cümleleri teşkil ettiği gibi, muhataptan alınacak cevaba güvenme de bildirdiğini kaydediyor.

Müellif nida cümlelerinin üç ifade tarzı olduğunu söylüyor: 1. *ne*, *ne kadar*, *hangi* vb. gibi nida edatları ile (*Ne kalabalık!* vb. gibi), 2. nida tonu ile (*Anne! diye haykırdım..*) 3. nida tonu taşıyan nida kelimeleri ile ki böyle cümlelerde ton çok kere *ki* kelimesiyle sağlanır (*Ah, o kadar eğlendim ki!*).

Kononov soru-nida cümlelerinin soru ve nida tonlarının birleştirilmesi, bir de noktalama işaretleri (!) yardımı ile ifade edildiğini kaydediyor.

Yalın cümleyi “istenilen fikri ifade etmek için gerekli olan üyelerinden biri, ikisi veya birkaçı söylenmemiş cümle” diye tarif eden müellif bunun şu çeşitleri olduğunu bildiriyor: 1. Öznesiz yalın cümle (*Birdenbire durdu. Gözlüğünü çıkardı. Mendiliyle camlarını sildi*), 2. yüklemsiz yalın cümle (*Kadın camlardan dışarsını seyrediyordu. Ben de onu*), 3. nesnesiz yalın cümle (*Resim isteyeceğim, beyefendi. —Vereyim*), 4. gerekli birkaç üyesi söylenmemiş yalın cümle (*Bir vals çalmağa başladı. Yavaşça kulağına eğildim: —Haydi... dedim*), 5. belirtilensiz yalın cümle (*Bana bu hainliği yaptı... Nankör, mel'un.*).

Bundan sonra çift ve tek birleşenli cümlelere geçen müellif tek birleşenli cümlelerin şu çeşitlerinden bahsediyor: 1. Şahıssız cümleler, 2. belirsiz şahıslı cümleler, 3. şahsı umumî cümleler, 4. sözde veya taslak (*nominatif*) cümleler, 5. hitap veya seslenme cümleleri.

Şahıssız cümleler sadece tek üyesi yani yüklemi bulunan cümlelerdir. Kononov bu tip cümlelerin Türkçede objektif imkân veya imkânsızlık bir de gereklilik veya mecburluk ifade ettiklerini söylüyor. Objektif imkân bildiren cümlelerin yüklemi, yalın halde *-mak*'lı kılış isimleri ile, ilgili modal kelimelerin birleştirilmesi suretiyle ifade edilir: “*Halbuki dününden beri pek çok şeyler söylemek mümkündü*”, “*Odanıza girmek olur mu?*”

Kononov *-ma*'lı kılış isimlerinin de, iyelik eki almak ve modal yüklem dolaylı tümleci olmak şartıyla, şahıssız cümlelerin yüklemine teşkil edebileceğini belirtiyor: *Sizi bırakmama imkân var mı?*

Müellif imkânsızlık ifade eden şahıssız cümlelerin yüklemelerinin *-mak*'lı ve *-ma*'lı kılış isimleri ile *mümkün değil, mümkün olmamak, imkânsız, imkân yok, olmaz, yok, kabil olmamak, lâzım ve gerek* gibi kelime ve gruplarla teşkil edildiğini örneklerle gösteriyor.

Objektif gereklilik ve mecburluk ifade eden şahıssız cümlelerin yüklemeleri de şöyle teşkil edilir: 1. *-mak+lâzım+bağlık*, 2. *-mak+gerek+bağlık*, 3. *-mak+lâzım gel-*, 4. *-mak+var+bağlık*.

Objektif gereksizlik, faydasızlık, şüphesizlik ifade eden şahıssız cümlelerin yüklemeleri de şöyle teşkil edilir: 1. *lüzumsuz, mânasız+bağlık* (*Bence bir romanda tiplerin doğru ve eğri olduğunu araştırmak lüzumsuzdur*), 2. *lüzum* (datifle kullanılan)+*yok+bağlık* (*Bunları uzun uzun anlatmağa lüzum yok*).

Kononov modal-şahıssız cümlelerin yüklemelerinin bir de şu kelimelerle ifade edildiğini söylüyor: *demek, muhakkak, belli, besbelli, aşikâr, kâfi, şüphesiz, hacet yok, şüphe yok* (son iki kelime grubu datifle kullanılır).

Şahsı belirsiz cümleler iki şekilde kurulur: 1. Geçişli veya geçişsiz fiillerin meçhul (edilgen) çatılarının 3. tekil şahıs şekilleri ile (*Osmanbey'de tramvaydan inilir. Birkaç yüz adım yürünülür. Sol tarafta dikçe bir yol vardır. Sapılır ve çıkılır*), 2. geçişli fiillerin aslî çatılarının III. çoğul şahıs şekilleri ile (*Ağlamıyan çocuğa süt vermezler*).

Şahsı umumî cümlelerin yüklemi aslî çatıda fiillerin tekil ve çoğul 3. şahıs şekilleri ile teşkil edilir: *Ne ekersen onu biçersin ; Gülme komşuna, gelir başına ; vb. gibi.*

Kononov, sözde veya taslak cümlelerin, belirtici kelimeler de ihtiva edebilen, yahın halde isimlerden ibaret olduğunu söylüyor. Bu çeşit cümlelerin yahın cümlelerden farkı ne özne ne de yüklemelerinin bulunmayışdır. Müellif sözde veya taslak cümlelerin üç çeşidi bulunduğunu söylüyor ve örnekler veriyor: 1. Özel ad olan sözde cümleler ki bunlar kitap ve kurum adları, mağaza tabelâları vb. gibi isimlerdir: *Kürk Mantolu Madonna, Türk Dil Kurumu, Müdür* (kapıdaki tabelâ); 2. var olan bir şeyi belirten cümleler ki bunlara anlattıkları süratle değişen hikâyeye veya tasvirlerde raslanır: *Dik bir yokuş, bir bahçe kapısı, bir ip ve ipin ucunda asılı bir çivi...*; 3. gösterme cümleleri: *Öteki*

ona cevap vermeden beni işaret ederek: *Daire arkadaşlarından... diye takdim etti. Refikam.*

Hitap veya seslenme cümleleri de baş ve biricik üyesini hitaplık kelime (şahıs adı, lâkabı vb.) ile kelime gruplarının (*Sevgili babacığım!*, *Ah yarabbi!* vb. gibi) teşkil ettiği cümlelerdir.

Birleşik cümleyi "iki veya daha çok cümleden ibaret olan fakat tek fikir ifade eden cümle" diye tarif eden Kononov Türkçede iki çeşit birleşik cümle bulunduğunu söylüyor: 1. Bağımsız (*coordonné*) birleşik cümle, 2. bağımlı (*subordonné*) birleşik cümle. Birleşik cümlelerin, ayrıca, biri bağlayıcısız öbürü bağlayıcılı olmak üzere, ikişer çeşitleri bulunduğunu kaydediyor.

Bağımsız birleşik cümle bahsi kısadır. Müellif birleşik cümleyi teşkil eden cümlelerin, bağlayıcısız olarak birleştiklerinde, şu mânaları ifade ettiklerini örneklerle belirtiyor: a) Hareketlerin birbirini takibi, b) hareketlerin aynı zamanda vuku buluşu, c) zıt hareketlerin karşılaştırılması, d) sebep-sonuç ilgisinin karşılaştırılması, e) geçicilik ilgisinin karşılaştırılması.

Bağımsız birleşik cümlelerin bağlayıcılı çeşitlerinin de birliktelik, zıtlık, paylaşırma ve paylaşırma-sayma gibi muhtelif münasebetleri ifade ettiğini söylüyor.

Bağımlı birleşik cümleler bahsi daha etraflı bir surette işlenmiştir. Kononov bu bahsi dört bölüm halinde inceliyor: 1. Bağlayıcısız bağımlı birleşik cümleler, 2. bağlayıcılı bağımlı birleşik cümleler, 3. düz anlatım, 4. dolaylı anlatım.

Müellife göre bağlayıcısız bağımlılık Türk dilinde şu dört şekilde sağlanır: 1. Temel cümlenin yüklemine leksik anlamı ile, 2. bağlı cümlenin yüklemine morfolojik şekillenmesi ile, 3. tonlama (durakla sağlanan bağımlılık) ile, 4. dolaylı soru kuruluşları ile.

Kononov leksik bağımlılık bahsine *Herkes onu İzmir'e... gitti sanır* cümlesini tahlille giriyor. Bu cümlede *herkes*, *sanır* yüklemine öznesi, *onu* da düz tümleci, yani nesnesidir. *İzmir'e* kelimesi de *gitti* yüklemine dolaylı tümleci veya zarflıdır. Öte yandan *İzmir'e gitti* birleşigi de *sanır* yüklemine tümleci, durumundadır. İlk tümleç, *onu* tümleci, temel cümlenin terkiindedir, ikinci tümleç (*İzmir'e gitti*) ise bağımlı cümle hükmündedir. Kononov temel cümlenin tümleci durumunda olan bu çeşit bağımlı cümleye *cümle - tümleç* adını veriyor.

Bu girişten sonra müellif leksik bağımlılığı sağlayan kelimelerin çeşitlerine geçiyor. Bu kelimeler fiil ve isimler olmak üzere iki çeşittir.

Leksik bağımlılığı sağlayan fiiller, şunlardır: 1. sanmak, zannetmek: (*Bir fenalık için geldim sanmayınız, Kalkıp gitmiştir sanıyordum, Misalleri çoğaltmağa hacet kalmamıştı sanırım vb. gibi*), 2. saymak, addetmek (*Çalışmamız boşa gitti sayılmaz, Başkasına teslim olunan mal kaybolmuş sayılırdı vb.*), 3. farzetmek (*Artık kendisini müdür olmuş farzediyordu vb.*), 4. hissetmek (*Selma Hanım, yaşı ilerledikçe kendini her gün biraz daha gençleşir hissediyordu*) 5. duymak (*Bir ses oldu duydun mu?*), 6. hatırlamak (*Kursağına ekmek girmediğinin bu kaçınıcı günüydü, hatırlamıyordu*), 7. ummak (*Bunu zaman değiştirecek umuyorum*), 8. görmek (*Bahir Vecdi'yi karşı localara bakıyor gördü*), 9. bulmak (*Dairede avukat Hulûsi Beyi, kendisini bekler buldu*), 10. görünmek (*Kızır görünür*), 11. zannedilmek, zannolunmak (*Küreiarz inliyor zannedilirdi*), 12. bilmek (*Hepimiz seni ölmüş biliyorduk*).

Kononov leksik bağımlılığın bir de fiil anlamı taşıyan *zann*, *fikir* *ümit*, *kanaat*, *iddia* ve *hulya* gibi isimlerle sağlandığını söylüyor. Bu isimler iyelik eki, lokatif eki ve şahıs eki almak suretiyle leksik bağımlılığı sağlarlar: *Gitti zannındayım, Kızını çok seviyor iddiasındasınız, Bütün üstümü başımı onunla yaparım hulyasındadır, vb. gibi.*

Müellif *zanniye*, *endişesiyle*, *ümidiyle* ve *korkusuyla* gibi *ile* edatı ile birleşmiş isimlerin de leksik bağımlılığı sağladığını belirtiyor: *Adamcağz bir akrep sokmuş zanniye korku içinde uyandı, Yangın çıkar endişesiyle odasına ışık vermiyorlar vb. gibi.*

Anlatım fiili *demek* de leksik anlamı ile bağımlılığı sağlar: *Devletin boş arazisi yoktur denildi, Avrupa'da Osmanlı lengüistiği Fatih devrinde başlamıştı diyebiliriz, vb. gibi.*

Morfolojik bağımlılık bahsi şu alt bölümleri ihtiva ediyor: 1. Nisbî bağımlılık belgisi olarak *-(s)ı* eki; 2. şartlı periyod: a) farz hali, b) gerçek hal, c) gerçek olmıyan hal; 3. bağımlı kabul veya teslim cümlesi.

Bu bahsin başında Kononov morfolojik bağımlılığın türlü şekillerle sağlandığını söylüyor. Bunların en önemlisi tekrarlar (*udvoyeniye, reduplikatsiya*)'dır. Bunun da birçok çeşitleri vardır: 1. fiilin olumlu ve olumsuz geniş zaman şekillerinin tekrarı ile: (*Yatağa yatar yatmaz uyumuşum*), 2. fiilin *mı* edatı almış kesin geçmiş zaman şekli ile (*Her sene, bahar geldi mi, Anadolu'da seyahata çıkarım*), 3. fiilin geçmiş zaman şeklinin *-(y)alı* zarf-fiil eki almış şekliyle birleşmesi suretiyle (*Babam gitti gideli bir defacık bile uğramadınız*), 4. fiilin olumlu ve olumsuz geçmiş zaman şekilleri ile (*Kadın yarı soyundu soyunmadı karyolaya yığıldı*). Kononov fiilin emir kipi 3. şahıs şekli ile de bağımlı cümlenin

temel cümleye bağlanabileceğini (*Ve her şey derhal oluversin, nihayete ersin istiyordum*) kaydediyor.

Müellif bundan sonra 3. şahıs iyelik ekinin bağımlı cümlelerin yüklemine ifadede oynadığı önemli rolü incelemeye girişiyor. Kononov diyor ki: “Öznesi 3. şahıs iyelik eki ile sağlanan bağımlı belirtici cümle tipi, Türk dilleri ailesinden olan öbür dillerde olduğu gibi, Türkçede de çok yaygındır. Bu çeşit bağımlı cümlelerin yüklemi mutlak surette isimler ve fiilden türemiş şekillerle ifade edilir.” Müellif bu çeşit bağımlı cümlelerin yüklemelerinin, belirtme grupunda izafetsiz olarak birleşebilen isimler ve partisiplerle *var* ve *yok* kelimeleri olabileceğini kaydettikten sonra örneklere geçiyor:

1. Yükleme isim olan bağımlı cümleler: *Bütün ev, zemini toprak bir odadan ibaretti; Sokakta ayağı takunyalı, başı yazma örtülü, eli bakraçlı kadınlar çeşmeye gider gelirler; Çuhası yırtık bir masanın üstünde kapağı kopuk bir mürekkep hokkası, ağzı kırık bir telefon sırtıyordu*, vb. gibi. Kononov bu çeşit yüklemelerin lokatif ve ablatif hallerinde bulunabileceğini de kaydediyor: *Kubbesi suyun yüzünden on, on iki metre kadar yüksekte büyük bir mağara içindeyiz; ...atı zümrütten, arabası altından bir atlı gelmiş.*

2. Yükleme partisip olan bağımlı cümleler: *Gölgesi bütün meydana kaphyan büyük çınar hiç durmadan hışıldar, ... masanın üzerinde... uçları kırılmış iki kamış kalem duruyordu.*

3. Yükleme *var, yok* kelimeleri olan bağımlı cümleler: *kolu yok bir herif buraya gelir.*

Şartlı periyodu “Şart ifade eden bağımlı cümle ile bu cümlede belirtilen şarttan doğacak sonucu ifade eden temel cümlelerin birleşmesi suretiyle meydana gelen birleşik cümle” diye tarif eden Kononov bunun, şartla sonuç arasındaki bağılılığın mahiyeti bakımından üç çeşidi olduğunu söylüyor: 1. Farz cümlesi, 2. gerçek şart cümlesi, 3. gerçek olmıyan (*irrealny*) şart cümlesi.

Müellif bundan sonra farz bildiren şartlı periyodları bağımlı cümle yüklemi ile temel cümle yüklemi arasındaki zaman uygunluğu bakımından, tasnife tabi tutuyor: 1. Bağımlı cümlelerin yüklemi şart kipinin zamansız şeklinde+ temel cümlelerin yüklemi geniş zamanlı (*Yüz defa üstüste dinlesem yine bıkmam*), 2. bağımlı cümlelerin yüklemi şart kipinin zamansız şeklinde+ temel cümlelerin yüklemi kesin gelecek zamanlı (*Yazılarımı okumasan, okumadan yırtıp atsan yine yazacağım*). Kononov bunlardan başka, farz bildiren şartlı periyodun, bağımlı

cümle ile temel cümle arasında farazî-gerçek bir münasebet kuran çeşidinden ve bunun muhtelif zaman veya kipli şekillerinden bahsediyor.

Kononov'a göre gerçek şart cümlesi şekil bakımından şu iki tarzda kurulmaktadır. 1. Bağımlı cümlelerin yüklemi şartlı modal şekillerle ifade edilir; temel cümlelerin yüklemi de geniş zamanlı, gelecek zamanlı, emir kipinde, dilek kipinin zamansız şeklinde bir fiil veya isim olur (*Eğer sen gitmezsen ben yalnız başıma giderim, Eğer ben paraya elimi sürdümse ellerim kırılsın, Ufak tefek kavgalar edersem ehemmiyeti yok, vb.*).

Müellif şartlı periyodun üçüncü çeşidi olan *gerçek olmıyan şart cümlesinin*, bağımlı cümlesi yapılmıyan veya başarılmıyan bir hareketi ifade eden birleşik cümle olduğunu söylüyor: *Dönüşünden haberi olsaydı onu karşılamaya gidecekti, Duvara tutunmasaydım yere yıkılacaktım, Yetişmiyeydim köpeğimi öldüreceklerdi* örneklerinde olduğu gibi. Bu bahsin devamında Kononov *kim, ne, ne kadar, nasıl, nereye vb.* gibi soru zamirlerini ihtiva eden şartlı cümlelerle şart kipi şeklinin, şarttan başka, dilek, pişmanlık, rica vs. de bildirdiğini gösteren örnekleri inceliyor.

Bağımlı kabul veya teslim cümleleri bahsinde ise, bunların, şart kipinin ve şartlı modal şekillerin daha çok *da/de* edatı ile, seyrek olarak *da bile, eğerçi, bari, velev* gibi kelimelerle birleşmesi suretiyle kuruldukları bildirilerek örnekler veriliyor: *Uçsan da kuş değilsin, Ondan mektup alsam bile cevap yazmıyacağım, vb.* gibi.

Bağımlı birleşik cümlelerde bağımlılığı sağlayan bir yol da tonlama veya durakla bağlama idi. Müellif bu şekilde bağlanmış olan cümlelerin muhtelif mâna münasebetleri kurduklarını söylüyor: 1. Belirtme münasebeti (*Yalnız bir kusuru vardı: İçerdi*) 2. bildirme münasebeti (*Netice şu oldu: lise bitmedi*), 3. sebep münasebeti (*Sevinçten gözleri yaşıyordu: Birkaç gün sonra terhis olunacaktı*), 4. sonuç münasebeti (*Siyah kalın çarşafını dikkatsizce geçiriyor: peçesi açık*), 5. maksat münasebeti (*Derhal telefon başına geçtim: emir verdim, emir aldım*).

Bağlayıcısız bağımlı birleşik cümlelerde bağımlılığı sağlamanın dördüncü yolu bağımlı cümleye soruş tonu vermektir. Bu da: 1. bağımlı cümle yüklemının sonuna *mı* soru edatının getirilmesi (*Sağ mı, öldü mü bence o da malûm değil*), 2. bağımlı cümleye *kim, ne, nasıl vb.* gibi soru zamirlerinin katılması ve temel cümle yüklemının *bilmek, olmak* gibi fiillerle teşkili (*Ne düşünüyordum biliyor musunuz?, Üstat buna ne*

ile hükmetmiştir anlıyamadım), 3. fiilin şartlı modal şekli ile emir kipi 3. şahsının tekrarı (*Ne düşünürse düşünsün bana biraz evvel söylediği sözleri söylemeyecekti*) suretiyle sağlanır.

Bağlayıcı bağımlı birleşik cümleler bahsinde Türkçedeki çeşitli cümle bağlayıcıları incelenmiş. Kononov bunlardan *da/de* bağlayıcısının dört ayrı münasebet kurduğunu örneklerle gösteriyor: 1. İzah münasebeti (*Ne yaptın da seni polis arıyor?*), 2. sebep münasebeti (*Gece bu saatte burada işin ne?... —Evim yok da ondan buradayım*), 3. karşılık münasebeti (*Hep yazmak istiyorum. Ama ne lüzumu var? Bu kadar yazdım da ne oldu?*), 4. maksat münasebeti (*Köpeğe şu ineği ısrır da hendeği atlasın, dedim, ısrırmadı*). Bundan sonra *bunun için, onun üzerine* gibi bağlayıcı kelime grupları ile *diye, derler, ki, çünkü, zira* ve *tâki* bağlayıcıları üzerinde duruluyor. Bunlardan *diye* bağlayıcısına müellif ayrı bir bahis ayırmış. Bu bahiste *diye*'nin kullanılış tarzları ve kurduğu mâna münasebetleri etraflıca izah edilmektedir. Kononov bu bağlayıcının, bildirme kipindeki fiilli yüklem-den sonra kullanıldığında, iki mâna münasebeti kurduğunu söylüyor. 1. Sebep münasebeti (*Yalan söyledim diye... sol kulağımı çekmişti*), 2. izah münasebeti (*Cevap vermeyecek diye korkuyordum*). *diye* bağlayıcısı bu münasebetleri isimlerden sonra geldiğinde de kurmaktadır: 1. Sebep (*Yadigâr diye sütannem satmıyor*), 2. izah (*Mesut bir aile babası diye düşündüm*).

Bu bağlayıcı emir, dilek ve gereklilik kiplerinden sonra da kullanılmaktadır. Bu kullanılışı ile maksat münasebeti kurar: *Kendisine yardım olsun diye para verdim, Siz merakta kalmıyasınız diye beni gönderdiler, Çocuğa nasıl bir isim vermeli diye düşünen baba...*

diye bağlayıcısının bir de has isimlerden sonra kullanılışı vardır. Bu kullanılışı ile nakledilen kelimeyi konuşanın sözünden ayırır: *Kendisi "Ecel-i Kaza" diye bir piyes yazdı, İlk günler Taşhan diye bir otelde yatıp kalkmıştı, vb. gibi.*

Bu bağlayıcının başka çeşit bir kullanılışı da *olarak* kelimesinin sinonimi olarak vazife görmesidir: *Kızını büyük ticarethanelerden birine kâtip diye yerleştirmişti.*

Kononov son olarak bu bağlayıcının soru zamiri *ne* ile birlikte kullanılışına örnek veriyor: *Ne diye geldim? Ne diye yola çıktım? Ne diye onu yalnız bıraktım?*

Müellifin bu bahisteki önemli tesbitlerinden biri de *derler* şekli ile bağlanan bağımlı birleşik cümlelerdir. Bu şekil, has isimlerin ardına

getirilerek, *diye*'nin gördüğü vazifeyi görür: *Kul Hasan'ın karısı derler kır saçlı bir kadın var.*

Düz anlatım bahsinde, cümlede, konuşanın sözü ile nakledilen sözü bağlayan bağlayıcılar üzerinde duruluyor. Müellife göre nakledilen sözle konuşanın sözü Türkçede iki şekilde bağlanabilmektedir: 1. *diye* ve *ki* bağlayıcıları vasıtasıyla, 2. bağlayıcısız olarak. Bağlayıcı ile bağlanma da birkaç çeşittir: 1. Konuşanın sözünün bir kısmı+ nakledilen söz+*diye*+konuşanın cümlesinin yüklemi (*Aydoğan, kıza: —Siz kimsiniz? diye sormuş*) 2. nakledilen söz+*diye*+konuşanın sözü (*Şimdi ne yapmalı diye kendi kendime sordum*), 3. *demek* fiili konuşanın sözünün yüklemi olarak kullanılmak suretiyle (*İhtiyar acı acı güldü: —O zaman böyle düşünmüştüm, dedi*), 4. nakledilen söz+*diye* (veya *demek* fiili)+yüklem+konuşanın sözünün öznesi+ nakledilen söz (*Heyyy, efendi, diye bağırdı garson, parayı vermeden nereye gidiyorsun?*), 5. müellif sözünün öznesi başa alınarak (*İsmail:—Yok canım, dedi ben şirketten alâkamı kestim*), 6. müellif sözü öznesiz (*Siz delirdiniz mi? dedim, nasıl söz bu...*), 7. müellif sözü—üstüste iki nokta— nakledilen söz (*İtiraz götürmez bir sesle haykırdım: Fazla söz istemez, yürü!*).

Bağlayıcısız bağlanma izafetle olur. Bu şekil bağlanmada başkasının sözü belirten, 3. kişi iyelik ekini almış bir isim de belirtilen durumundadır: *Hâkim fakir köylüyü haklı bulmuş ve bunları kimden öğrendiğini sormuş. Köylü: —Kızımdan, cevabını vermiş.*

Müellif dolaylı anlatıma (*Yarın geleceğini söyledi, Kimi istediğimi sordu*) da kısaca temas ettikten sonra eserini bitiriyor.

Buraya kadar Kononov'un gramerini genişçe tanıtmaya çalıştık. Görüldüğü gibi, eser birçok yenilikler taşımakta, Türkçenin morfolojisi ve sintaksı ile ilgili çok mühim yeni tesbit ve tasnifler getirmektedir. Bu gramerin yıllarca süren sıkı bir araştırma ve ciddî bir çalışma mahsulü olduğuna şüphe yoktur. Bu bakımdan müellifini ne kadar takdir ve tebrik etsek azdır. Ancak ne derece başarılı olursa olsun, her eserde bazı uzak tefek eksikliklerin, yanılmaların bulunacağı tabiidir. Hele söz konusu eser Türkçe gibi az incelenmiş bir dilin grameri olur ve yabancı bir bilgin tarafından yazılmış bulunursa yanılmalara düşmemek, o bilgin için, âdeta imkânsızlaşır. Kononov'un tanıtmaya çalıştığımız beş yüz küsur sayfalık eserinde de bazı yanılmalar, katılamıyacağımız bazı izah ve görüşler gözümüze çarptı. Yazımıza son vermeden önce bu noktaları işaret etmeği

faydalı bulduk. Tesbit ettiğimiz yanılmaları ve bunlar hakkındaki şahsî görüşlerimizi sayın bilginin sevinçle karşılayacağından şüphe etmiyoruz.

1. § 6'daki *ëtmek, ëkmek, ëmek, yëmek, sëvmek* ve *dëğnek* kelimele-
rinin *k* konsonu ile kapalı olan son hecelerindeki vokal de kapalı *e* (ë)'-
dir⁵. Çünkü hece sonundaki *k* ön damaksılı, Türkçede, kendinden önce
bir açık *e* vokalinin telâffuzuna imkân vermez: *ëk, çek-, pëk, tëk, bilëk,*
dilëk, dirëk, ëlëk, eşëk, ëtëk, gërëk, gëvrëk, gerdëk, këlëk, këpëk, köpëk,
mëlëk, këlëbëk, pëtëk, şimşëk, ürkëk, rënk, titrëk, yëlëk, yürëk vb. gibi.

Aynı maddedeki *ëylemek, sëveceğim, sëveceksin, sëveceğiz, sëvecek-*
siniz örneklerinde açık *e* işareti ile gösterilen vokaller de kapalı *e* ola-
caktır.

Yine aynı maddede açık *e* sesi için verilen örneklerden *beş* ve
demek kelimelerinin tek ve her iki, *deve, çene, çete* ve *eve* (haneye)
kelimelerinin de ilk hecelerindeki vokal kapalı *e*'dir.

2. § 20. Not: l'deki *iyi~eyi* (<eği, eği) ve *eyer* (<eğer) izahları
doğru değildir. *iyi* ve *eyer* kelimelerindeki *y* sesi ğ'den değil, d'den
gelişmiştir: *edgü > edğü > eygü > eyü > eyi~iyi, eder > edër > eyer*.

3. § 29'daki *meive* (f) > *meyva* ve *şei* (a) > *şey* izahlarında kelime-
lerin aslî şekillerinin tesbiti yanlıştır. Bilindiği gibi, ilki Farsçada
mîve (میوه), ikincisi de Arapçada *şey*' (شي) şeklindedir. Bu sebeple,
diftonglaşma için verilen bu örneklerden sadece birincisi yerinde
sayılır: *î > ey. şey' > şey* gelişmesi ise hece sonundaki hemze sesinin
düşmesine iyi bir örnek teşkil eder.

4. § 37'deki örneklerden *iktısat* ve *maksat* için Kononov “-at'la
nihayetlenen arapça erkek isimler” diyor. Bu kelimelerin aslî imlâları,
bilindiği gibi, *اقتصاد* ve *مقصد*'tir.

5. § 40'taki *rençper* < *rençber* (f) izahında kelimenin aslî şeklinin
tesbiti hatalıdır. Bilindiği gibi, kelime farsçada *rençber* (رنچبر)
imlâsındadır.

6. § 41'deki *bana* (<be+n-a) ve *sana* (<se+n-a) izahları prensip
bakımından yanlıştır. *ben* ve *sen* zamirlerinin başlangıçta datif ekinin
kalın vokalli şeklini almış oldukları düşünülemez. Eski türkçe metinler
bu zamirlerin, datif ekini, kurala uygun olarak, -ge şeklinde aldıklarını

⁵ Kononov kapalı *e* (ë) sesi için *ë* işaretini kullanmış. Her hangi bir karışık-
lığa meydan vermemek için örneklerdeki bu işareti muhafaza ettik.

gösteriyor. Tonyukuk yazıtında *senge* şekli mevcuttur⁶. Bugünkü *bana* ve *sana* şekilleri ise bu kelimelerin bünyesinde sonradan teşekkül eden *ñ* (<*ng*) sesinin kalınlaştırıcı tesiri ile izah edilebilir.

7. § 44'teki *ilk* < *ilki*, *türk* < **türkün*, *alt* < **altı* ve *üst* < **üstü* izahları da yanlış olmalıdır. Sondan vokal düşmesi Türkçede pek nadir görülen fonetik hâdiselerdendir. Bu itibarla çift konsonla biten türkçe kelimelerin içten vokal düşmesi sonunda teşekkül etmiş olacağını düşünmek gerçeğe daha yakın bir tahmin olur. Bu görüşü doğrulayan örneklerimiz de vardır: *kalk-* < *kalı-k-*, *kor-k-* < *korı-k-* gibi.

ilki şeklinin varlığına gelince: bu artık düzeltilmesi gereken bir yanlış okumadır. Gerek sintaks gerekse semantik bakımından kelimeyi bulunduğu ibareler içinde *ilki* tarzında okumak zorundayızdır. Üstelik ikiz konsonlardan birinin yazılmaması keyfiyetinin Eski Türkçede bir imlâ geleneği halinde olduğu anlaşılıyor.

8. § 51'deki *kılavuz* (< *kulak* + *ağız*): Kelimenin bildiğimiz en eski şekli olan *kulabuz* bu izahı hükümsüz kılmaktadır.

9. § 56'daki *dolambaç* < *dolanbaç*: Kelimenin bildiğimiz daha eski şekli *dolamaç*'tır (bkz. *Tanıklariyle Tarama Sözlüğü*, I, s. 215; II, s. 312). *dolambaç*'taki *b* türeme bir ses olmalıdır (krş. *gümürtü* > *gümbürtü*).

10. § 57'deki *kapıya* (< *kapığa*): Kelime ile ek, ait oldukları devirler bakımından, birbirini tutmamaktadır. Kelime *kapıg* iken datif eki *-ka* idi; *kapu* şeklini aldığı zaman da Türkiye Türkçesinde *-a* olmuş bulunuyordu.

Aynı maddedeki *okuyacak* (< *oku-ga-cak*): *-acak* ekinin etimolojisi böyle bir tahlile imkân verecek şekilde henüz aydınlanmamıştır.

11. § 57'de müellif 3. kişi iyelik eki *-i*'nin, **kardeş-si* > **kardeş-şi* > *kardeşi* tarzında bir benzeşme neticesi, bu ekin dolgun çeşidi olan *-si*'den türediğini söylüyor. Bildiğimiz en eski metinlerde ekin bu iki şeklinin birlikte mevcut oluşu Kononov'un görüşünü zayıflatmaktadır.

12. § 60'taki *kundurá*: Vurgu ilk hece üzerindedir: *kúndura*.

13. § 61'deki *Çankırı*: Vurgu ilk hece üzerindedir: *Çánkırı*.

14. § 65'teki *yázmaksızın*: Vurgu ikinci hece üzerindedir: *yazmáksızın*.

15. § 66'daki *şimdi* (< *şu+imdi*): Doğrusu *uş+imdi* > *şimdi*'dir.

⁶ I. taş, kuzey yanı, satır : 32.

⁷ Bkz. : O Nedim Tuna, *Bazı imlâ gelenekleri ve bunların metin incelemelerindeki önemi* [Türk dili araştırmaları yaylığı, 1957, Ankara, ss. 41-81].

16. § 66'daki *pazartesi'* ve *cumartesi'* : Vurgu bu kelimelerin ikinci heceleri üzerindedir, yani grup vurgusu yerini muhafaza etmektedir: *pazártesi* < *pazár ertesi*), *cumártesi* < *cumá ertesi*).

17. § 67'deki *niháyet* (= *nakonets*): Vurgu ilk hece üzerindedir: *ni'hayet* :

18. § 68'deki *Gelmé be birader* : Vurgu *gel-* hecesi üzerindedir: *Gélme be birader*.

Aynı maddedeki: *Ben dé mi gideyim?* Vurgu *ben* kelimesi üzerindedir: *Bén de mi gideyim?*

Aynı maddedeki: *Ben onu tanıyórum* (= *Ya yego znayu*): Vurgu *tanıyorum* kelimesinin *-nu-* hecesi üzerindedir: *Ben onu tanıyorum*.

Aynı maddedeki: *Bu akşam tiyatroya gidiyór musun?* : Vurgu *gidiyor musun* kelimesinin ikinci hecesi üzerindedir: *Bu akşam tiyatroya gidi'yor musun?*

19. § 94'te müellif *ayak*, *dudak*, *yanak*, *kulak*, *bilek*, *bacak*, ve *bıyık* kelimelerinin eski bir çokluk eki olan *-k* (< *-kün/-gün/-kun/-gun*) ile teşkil edilmiş olduklarını söylüyor.

yanak (< *yañak*) kelimesi aynı anlamdaki *añ* (\sim *yañ*) kelimesinden küçültme eki *-ak* ile türemiş olmalıdır (krş. *beñ*, *beñek*). *dudak* kelimesini *tut-* fiiline bağlamak (< **tutgak*) şimdiki halde daha kabule şayan görünüyor.

Öte yandan *-kun/-gun/-kün/-gün* şeklinden gelişmiş eski bir çokluk eki *-k* tasavvur etmek de hatalıdır. Türk dilinin takip edebildiğimiz tarihî gelişme devresi içinde kelime sonundaki böyle bir ses grubunun düşmesi için başka örnek gösterilebileceğini sanmıyoruz.

20. § 116'daki *ben* ve *biz* zamirlerinin genitif şekillerinin, istisnaî olarak, *-im* eki ile teşkil edildiği kaydedildikten sonra tekil 1. kişi iyelik eki hatırlatılıyor. Halbuki, bilindiği gibi, bu zamirlerin genitif halleri kelime başındaki *b* sebebiyle uzaktan benzeşme neticesi teşekkül etmiş bulunmaktadır (*beniñ* > *benim*, *biziñ* > *bizim*).

Aynı maddede işaret-şahıs zamiri olan *o*'nun aslî şeklinin *on-* olduğu ve bu aslî kökün çekimde ortaya çıktığı söyleniyor. Bilindiği gibi, bu zamirin yalın şeklinin aslı *ol*, çekimli şekillerinin asılları ise *anı*, *anın*,

aña, anda ve *andın* (> *andan*)'dır. Yalın hal ile çekimli şekillerin geçmişte böylece farklı oluşu bunları bir köke bağlamayı güçleştirmekte hattâ imkânsızlaştırmaktadır.

21. § 117'de *bu, şu, o* işaret zamirlerinin çekimli şekillerinde görülen *n* foneminin iyelik eki olduğu, bu fonemin zamirlerin çoğul şekillerinde de ortaya çıktığı (*bunlar, şunlar, onlar*) söyleniyor. Türkçede böyle bir iyelik ekinin var olduğundan habersiziz. Olsa bile bu şekiller içinde mevcudiyeti, semantik bakımından, lüzumsuzdur. Bu zamirlerin çoğul şekillerinin aslında *bular, şular* ve *olar* (veya **ollar*) olduğunu biliyoruz. Sonradan *bular, şular* şekilleri içinde, hece dengesini sağlamak için, bir *n* sesi türemiş, *olar* şekli de Eski Anadolu Türkçesinde analoji ile *anlar* şeklini almıştır (analoglar: *anı, anıñ, anda, andan*). Bugünkü *onlar* şekli de, yine analoji ile (analog: *ol*), *anlar*'dan çıkmış olmalıdır.

22. § 118'de soru zamiri *ne*'nin genitif halinin *nenin değil* de *neyin* olduğu kaydedildikten sonra bunun zamirin aslı şeklinin *neñ* olduğuna delil sayılacağı söyleniyor. *ne* zamirinin bildiğimiz en eski şekli yine *ne*'dir; *neñ* ise "nesne, şey" anlamında başka bir kelimedir. *ne* zamirinin genitif halinin *neyin* oluşunda bu zamirin *neyiñ, neyim* iyelik ekli şekilleri ile *su* kelimesinin genitif halinin analogik tesirleri olduğu kanaatindeyiz.

23. § 119'da *kendi* kelimesi tahlil edilerek *-di* hecesinin eski iyelik eki (şimdiki *-si*) olduğu söyleniyor ve kelimenin iyelik ekli isimler gibi çekilmesinin bundan ileri geldiği iddia ediliyor. Müellifin, *kendi* kelimesinin, Eski ve Orta Türkçede vokalle biten bütün öbür isimler gibi çekildiğinden haberli bulunduğu halde böyle bir tahlile girişmesi insanı şaşırtıyor. Bu kelimenin çekiminde görülen değişiklik onun isimken zamirleştiğini göstermektedir. *-di* hecesini iyelik eki *-si*'ye yaklaştırmak da büsbütün hatalı bir görüştür. Bir kere *kendi* kelimesinin aslı *kentü*'dür, yani ikinci hecesi yuvarlak vokallidir. Sonra iyelik eki *-si* sadece vokalle biten kelimelere eklenir bir ektir.

24. § 120'deki *Beş gün yağmur yağıyor* (= *pyat' dney idyot dojd'*). Doğrusu: *Beş gündür yağmur yağıyor*.

25. § 141'de isimden isim teşkil eden *-cı* ekinin fiil köklerinden de isim türettiği bildirilerek şu örnekler veriliyor: *dilenci, öğrenci*. Bunlar aslında *-ıcı* eki ile türemiş kelimelerdir; sondan bir önceki hecenin vokali birinci örnekte kendiliğinden düşmüş, ikincide ise kelime yaratıldığı esnada düşürülmüştür: *dilenici* > *dilenci*, *öğrenici* > *öğrenci*.

26. § 168'de *-cağız* ekinin *-cağ* küçültme eki ile *-az* ekinin birleşmesinden teşekkül ettiği bildiriliyor. Halbuki bugünkü *-cağız* şekli Eski Anadolu Türkçesindeki *-cuğaz* (< *-cuğ*+*az*) şeklinden gelişmiştir. Küçültme ekinin eski şeklinin yuvarlak vokalli oluşu, müellifin, bu ekin "ölçü" anlamındaki *çağ* (?) kelimesinden çıktığı yolundaki görüşünü de zayıflatmaktadır.

27. § 170'de *ekmek* (nân) kelimesinin *ek-* fiilinden türediği söyleniyor. *ekmek* isminin bu fiille, gerek fonetik gerekse semantik bakımından, bir ilgisi olamaz. Çünkü eski şekilleri, bilindiği gibi, *etmek* ~ *ötme*'tir.

28. § 182'de fiilden *-ım* eki ile yapılmış nesne adları arasında *düğüm* kelimesi de yer alıyor. Halbuki bu kelimenin eski şeklinin *düğün* olduğunu biliyoruz (bkz. TTS, IV, s. 256). Kelime *tüğ-* fiilinden *-m* eki ile değil, *-n* eki ile türemiş, *-n* sesi kelimedeki yuvarlak vokallerin tesiri ile dudaksillaşmıştır (krş. *boğun* > *boğum*)⁸.

29. § 186'daki *korku* < *körk-u*. kelime *-u* (< *-ü*) eki ile değil, *-ğu* eki ile teşekkül etmiştir: *korğū* > *korğku* > *korğu*.

30. § 189'da fiilden *-(ı)k/-(i)k* eki ile yapılmış hareket isimleri arasında sayılan *esnek* isim değil, sıfattır.

Aynı maddede anılan vasıta ve alet isimlerinden *tarak* ve *kapak* fiilden *-ak* eki ile değil, *-gak* eki ile türemiş kelimelerdir: *targak* > *tarak*, *kapgak* > *kapak*⁹.

31. § 190'da *yayla*, *kışla* ve *tuzla* kelimelerinin, sonlarındaki *-k*, konsonunun düşmesi ile, *yaylak*, *kışlak* ve *tuzlak* isimlerinden çıktığı söyleniyor. Türkçede kelime sonundaki *-k* sesinin düşmesi hâdisesi ancak *-cık* *-rak* gibi eklerin kelimeye eklenmesinde vukua gelir. *yayla*, *kışla* kelimelerinin aslî şekilleri *yaylağ*, *kışlağ*'dır. *ğ* sesinin kendisinden önceki vokal içinde erimesi ile bu kelimeler bugünkü şekillerini kazanmışlardır (krş. *tarığlağ* > *tarla*). *kışlak*, *yaylak* şekillerindeki *k* konsonu ayrı bir ektir.

Yine bu maddede *-ak/-ek* ekinin isimlerden de isim teşkil ettiği söyleniyor ve *baş-başak*, *ben-benek* örnekleri veriliyor. Bu örneklerdeki *-ak/-ek* eki, daha önce de bir münasebetle belirttiğimiz gibi, başka bir ektir, küçültme ekidir.

⁸ Bkz. *Tanıklarıyla tarama sözlüğü*, IV, s. 119.

⁹ Bkz. *Kâş.*, I, s. 467 ve 471.

32. § 192'de fiilden *-ğa/-ge* eki ile yapılmış isimler arasında sayılan *süpürge* kelimesinin, oradan alınması gerekmektedir. Bilindiği gibi, bu kelimenin eski şekli *süpürgü*'dür.

33. § 194'te *-ğan/-gen* eki ile *-ğın/-gin* eki aynı ekin çeşitli şekilleri gibi gösteriliyor. Halbuki bu iki ekin fonksiyonları ayrıdır.

Aynı maddede *başkan* kelimesi de geçiyor. Buradaki *-kan* ekinin fiilden fail ismi teşkil eden *-ğan* eki ile bir yakınlığı olmamak gerektir.

34. § 195'te *-(ı)n/-(i)n* eki için "Bu ek *-ğın*'dan çıkmışa benziyor" deniliyor. Halbuki *-(ı)n* eki ek başındaki *ğ/g* seslerinin kendilerini muhafaza ettikleri devirlerde de mevcuttu. Bu bakımdan müellifin görüşü kabule şayan olamaz.

35. § 196'da Kononov *-nç* ekindeki *ç* foneminin "zaman, ölçü" anlamındaki *çağ*'dan çıkmış olduğunu söylüyor. Bu görüş de hatalıdır. *çağ* kelimesinin *çağ > -ça > -ç* tarzında bir gelişme ile tek sese düşmesi Türkçenin tarihî fonetiği ile izah edilebilecek bir gelişme değildir. Sonra bu kelimenin anlamı ile *-nç*'li isimlerinki arasında bir mâna münasebeti de yoktur.

Aynı maddede verilen ve *-nç*'deki *ç* foneminin *çağ*'dan kaldığına tanık gibi gösterilen isimlerden *eğlence* kelimesinin aslı şekli *ilinçü*'dür¹⁰.

36 § 200'de *tekel* (= *monopoliya*) kelimesi *tek* isminden *-el* eki ile teşkil edilmiş gibi gösteriliyor. Bu kelime, bilindiği gibi, *tek* ve *el* isimlerinden terkip yolu ile yücuda getirilmiştir.

37. § 218'deki *yemiş* < *ye-miş*. Bu kelime, semantik bakımından, *-miş* partisip eki ile türemiş olamaz. *yemiş* < *yem + iş* izahı daha kabule şayan görünüyor, (krş. *geniş* < *geñ + iş*).

38. § 230'daki *kaç* < *ka + çang* izahı şüpheli görünüyor. Kelime Kâşgarlıda dahi *kaç* şeklindedir.

39. § 238'de *-lı* eki ile teşkil edilmiş sıfatlar bahsinde bu ekin zıt anlamlı iki kelimedede tekrarlı olarak kullanılışına da temas ediliyor: *büyükli küçüklü, geceli gündüzlü*, vb. gibi. Cümlede zarflık olarak kullanılan bu gibi teşkillerdeki *-lı...-lı* eki, *-lı* (< *-lığ*) sıfat ekinde başka bir ektir. Eski Türkçede, yani bugünkü *-lı* ekinin *-lığ* olduğu devirde tekrarlı olarak kullanılan ve bağlayıcı vazifesini gören bir *-lı...-lı* eki vardı¹¹. Fonksiyonu *-lı* (< *-lığ*) ekininkinden bambaşka

¹⁰ Prof. Ahmet Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, 1934 İstanbul, s. 67.

¹¹ A. von Gabain, *Altürkische Grammatik*, s. 361.

olan bu ek-bağlayıcı, sıfat ekinin sonundaki ğ/g sesleri düştükten sonra, bu ekle karıştırılmış olmalıdır. Mamafih *geceli gündüzlü çalışmak* = gece ve gündüz çalışmak) gibi örneklerde bu *-lı... -li* ekinin fonksiyonunu bugün bile ayırt etmek mümkündür.

40. § 259'da fiilden *-(ı)lı* eki ile teşkil edilmiş sıfatlar arasında *kokulu* ve *korkulu* örnekleri de sayılıyor. *-ılı* ekli sıfatlardaki partisip anlamı bunlarda yoktur. Kanaatimizce bu sıfatlar *koku* ve *korku* isimlerinden *-lı* eki ile türemiş yeni teşkillerdir. Çünkü ismin delâlet ettiği şey ve duyguyu taşıyan, kendinde bulunduran anlamındadırlar. *-ılı* ekinin fonksiyonu ise, bilindiği gibi, büsbütün başkadır.

41. § 261'de *küçük* kelimesi *küçül-* fiilinden çıkmış gibi gösteriliyor. Bu kelimenin daha eski şekli *kiçük*'tür (bkz. Kâş. c. I, s. 93). *kiçük* kelimesi aynı anlamdaki *kiçig* ile bir köke bağlanabilir (**kiç-ük*, **kiç-ig*). **kiç-* "geç kalmak, sona kalmak" anlamında bir fiil olmalıdır (krş. *kid* "arka, son, sonra", *geç* ve *gece* < *kiçe*). *küçül-* fiili *küçük* sıfatından analogik olarak teşekkül etmişe benziyor (krş. *büyük*, *büyült-* vb.).

42. § 265'te *dargın* kelimesi *dar* ismi ile ilgili imiş gibi gösteriliyor. Bu kelime *tar-* "ayırarak" (bkz. Kâş., III, s. 260) fiilinden teşkil edilmiş olmalıdır.

43. § 311'deki *öteki* (> *o-te-ki*). Bu kelime *o* zamiri ile ilgili değildir. *öt-* "geçmek" fiilinden türemiş *öte* kelimesi ile *-ki* mensupluk ekinin teşekkül etmiştir.

Aynı maddede *şul~şol* < *şu+ol* izahına raslanıyor. Bu eski işaret zamiri *uş+ol*'dan çıkmıştır (krş. *şimdi* < *uş+imdi* ve *işbu* < *uş+bu*).

Yine bu maddede müellif *ol* zamiri ile *ol-*, *bol~bul* zamiri ile de *bol-* (>*ol-*) fiili arasında bir ilgi bulmağa çalışıyor. Bilindiği gibi, *bol-* fiili *ol-* fiilinin eski şeklidir. *bol~bul* zamiri ise, *ol* ve *şol* (< *uş+ol*) örneklerine bakılarak, analogi ile teşekkül etmiş olmalıdır.

44. § 327'deki *kimse* (< *kim+se*). Şart eki *-se*'nin *kim* ismine eklenebilmesi imkânsızdır. Bu kelime, bilindiği gibi, *kim+ise* (< *kim erse*)'den gelişmiştir.

45. § 398'deki *göster-* (< *gös//göz~gör* "glaz" *-ter-* "faktitif eki"). Bu kelime *görset-* (< *körset-*) fiilinin metatetik şekli olmalıdır.

Aynı maddedeki *gönder-* (< *gön+der-*). Kononov, *gön-* fiilinin Türkiye Türkçesinde bulunmadığını söylüyor. Halbuki bu fiil Eski Anadolu Türkçesinde *gönül-*, *gönüci* vb. gibi şekillerle yaşamakta idi.

Müellif bu örnekteki *-der-* ekinin, faktitif eki *-dır-*'in geniş vokalli çeşidi olduğunu söylüyor. Halbuki bu ek, *-(i)t-* ve *-ger-* faktitif eklerinin birleşmesi ile teşekkül etmiştir (bkz. Kâş, III, s. 423: *köndger-*).

46. § 406'daki *kapa-* (< *kap* "sosud"-*a*-). Bugünkü *kapa-* fiili **kapğa-* (< *kapıg*+*a-*)'dan gelişmiş olmalıdır.

47. § 415'teki *sana-* "çtit', poçitat'", *kın-* "hulit'", *kaça-* "uvilivat'", *kalkı-* "vskakivat'" fiilleri Türkiye Türkçesinde yoktur.

48. § 445'te 3. şahıs emir kipi eki *-sın/-sin*'i 3. şahıs iyelik eki *-si*'ya yaklaştırılıyor. Vaktiyle *Böhtlingk*'in ileri sürdüğü bu görüş yanlıştır. Çünkü *-sın* ekinin eski şeklinin *-zun/-zün* olduğunu biliyoruz. Emirle iyelik kavramı arasında da hiçbir mâna münasebeti yoktur.

Aynı maddede Türkçede isimle fiilin ilk şekillerinin birbirinden farksız olduğu görüşü ileri sürülerek buna *eski* ve *tat* kelimeleri örnek gösteriliyor. Bilindiği gibi, *tat* ismi *tat-* fiilinden *-ğ* eki ile yapılmıştır: *tatıg* > *tat. bodu-* > *boya-* ve *bodug* > *boya* örneği ve benzerleri dikkate alınırsa *eski-* ile *eski*'nin de başlangıçta farklı olduklarına hükümlenabilir.

49. § 451'de tekil 1. şahıs eki *-(y)ım*'ın teşekkülü şu şekilde izah ediliyor: *b* > *v* > *w* > *y* gelişimi ile *ben* > *-(y)ın*/*-(y)in*/*-(y)um*/*-(y)ün* ve *n* > *m*; Kononov, *-(y)ın*/*-(y)in* şeklinin eski Türk edebî anıtlarında kendini muhafaza ettiğini de kaydediyor.

Bu izah tarzı esas itibariyle doğru olmakla birlikte *ben* > *-(y)im* gelişmesinin ara şekillerinin sayısı ve sırası bakımından eksik ve hatalıdır. Gelişme safhaları şöyle sıralanmalıydı: *ben* > *-ven* > *-vem* > *-*wem* > *-(y)em* > *-(y)im*.

Kononov'un Eski Türkçede görüldüğünü söylediği *-(y)ın*/*-(y)in* ekinin *ben* zamiri ile bir ilgisi yoktur; bu başka bir 1. şahıs ekidir.

50. § 457'de geniş zaman eki *-ar/-er*'in eski datif-direktif hali eki *-gar/-ger* < *-garu/-gerü*'den **yaz-gar* > **yazzar* > *yazar* tarzında bir benzeşme ve konson tekleşmesi ile teşekkül ettiği söyleniyor. Bu izah tarzının kabul edilebilecek bir tarafı yoktur. Bir kere datif-direktif eki sadece isimlere eklenebilen bir ektir. Sonra datif-direktif (verme-yönelme) kavramı ile geniş zamanlılık arasında hiçbir mâna münasebeti olamaz. Nihayet datif-direktif ekinin, başındaki *ğ/g* konsonunu muhafaza ettiği devirde de, geniş zaman eki, *-ar/-er*'dir.

Aynı maddede geniş zaman ekinin dar vokalli şekli *-ır/-ir*'in *-dir* ekinin çıkmış olabileceği görüşü ortaya atılıyor. Bu da son derece yanlış bir izahdır. *-dir* eki, bilindiği gibi, *tur-* fiilinin geniş zaman şekli olan *turur*'dan gelişmiştir; *-(ı)r* eki ise çok eskidir.

51. § 459'daki *yazmam* < *yaz+ma-y-ım* < *yaz+ma-z-ım* < *yaz+ma-r-ım*.

Fiilin olumsuz geniş zaman şeklinin tekil 1. şahsını açıklayan bu gelişme formülü yanlışır. $r > z > y > 0$ (sıfır) gibi bir gelişme düşünülemez. Bilindiği gibi, olumsuz geniş zaman eki *-maz* çok eskidir. Eskiden geniş zamanın olumsuz şeklinin tekil ve çoğul 1. şahısları da bu ekle teşkil edilirdi: *bil-mez-em*, *bil-mez-üz* gibi. Çok yakın bir devirde bu şahısların olumsuz geniş zamanları *-maz* eki yerine *-ma* olumsuzluk eki ile teşkil edilmeğe başlamıştır. Yani bir $z > y > sıfır$ gelişmesi olmamış, bir şeklin yerini, analogi ile, başka bir şekil almıştır.

Aynı maddede *-maz* şeklinin *-ma-y-ız*'dan çıktığını açıklayan şu *yaz+ma-y-ız > yazmaz* formülü de, *-maz* ekinin eskiliğinden ötürü, yanlışır.

52. § 460'ta güç yetersizliği şeklinin eki *-ama*'nın da, yukarıdaki tarzda *-r* zaman ekinin fonetik değişmeye uğraması ile teşekkül ettiği söyleniyor. Bilindiği gibi *-ama-* eki, zarf-fiil eki *-a* ile eski *u-* "muktedir olmak" fiilinin olumsuz çatısı *uma-* 'tan teşekkül etmiştir: *-a uma- > -uma- > -ıma- > -ama-*.

53. § 501'de dilek kipinin *-(y)a/-(y)e* eki vasıtasıyla teşkil edildiği, bunun da *-kay/-gay* şeklinden çıktığı söyleniyor. Bilindiği gibi, emir-dilek kipinin tekil 1. şahsı Eski Türkçede *-ayın/-eyin* eki ile teşkil olunuyordu; çoğul 1. şahıs şekli de, bugünkü gibi, *-alım/-elim* idi. Dilek kipinin 2. ve 3. şahıslarını teşkile yarıyan *-a/-e* eki ise *-ğa/-ge*'den gelişmiştir. Bunlardan *-ayın* ekini " *-a* emir-dilek kipi eki + *-ın* tekil 1. şahıs eki tarzında tahlil etmek mümkün olsa bile *-alım/-elim* ekini, bugünkü Türkçe bilgimizle herhangi bir şekilde izah etmek mümkün değildir. Bu itibarla müellifin sonuncu şekli "*-a* dilek kipi eki + *-ım* çoğul 1. şahıs eki" tarzında tahlil ve izahının kandırıcı olmadığı muhakkaktır.

54. § 503'teki *yazmayaydım > yazmaydım* ve *söyleyeydim > söyleydim*. Edebî Türkçede böyle bir fonetik gelişme yoktur.

55. § 522'de isimlerle bir şekilli (*omomorfnıy*) olan fiil köklerinden bahsediliyor. Verilen örnekler arasında *tat* da var. Bu örneğin yerinde olmadığını, daha önce, bir münasebetle belirtmiştik. *tat* isminin eski şekli, bilindiği gibi, *tatıg*'dir.

Müellif *söz* ile *sor-*, *göz* ile *gör-* kelimeleri arasında $r \sim z$, *tok* ile *doy-* arasında da $k \sim g \sim y$ uygunluğu bulunduğunu söylüyor. *söz* ismi ile *sor-* fiilini bir köke bağlamak için sebep yoktur. *söz* kelimesi eski bir

*sö- “söylemek” fiilinden -z eki ile yapılmış bir isim olmalıdır (krş. Kâş. III, s. 278: *söwle-* “söylemek, fısıldamak” > **sö-w+le-*). *göz* ile *gör-* kelimelelerini bir ve aynı kök saymak zorunda değiliz. Her iki kelime daha eski bir kökten türemiş olabilirler: *köz* < **kö-z*, *kör-* < **kö-r-*. *gör-* fiilindeki -r-faktitif eki olmalıdır (krş. *kötür-* < **kö-tür-* “kaldırmak, göstermek için kaldırmak, gördürmek). *toğ* ismi ile *doy-* fiili de aynı kökün varyantları değil aynı kökten türemiş iki ayrı teşkildir: *toğ* < *to-* “doymak” -*ğ*, *doy-* < *toğ-* < *to-d* (krş. *ko-*, *koy-* < *ko-d*).

56. Aynı maddede *bezen-*, *utan-* ve *inan-* fiillerinin de isimleriyle bir şekilli olduğu söyleniyor. Bunlardan *bezen* “süs” ismi neolojizmdir; *utan* “hayâ” kelimesi ise Türkiye Türkçesinde yoktur. *inan*’a gelince: bu kelime uzaktan benzeşme ile aynı anlamdaki eski *inam* ~ *ınam* isminden gelişmiş olmalıdır: *inam* > *inan*. *bezen* ve *inan* isimleri eskiden beri mevcut şekiller olsalardı bile yine fiilleri ile bir şekilli sayılamazlardı. Çünkü *bezen-* ve *inan-* fiillerindeki -n- dönüşlülük çatısı teşkil eden ektir. Fiillerden isim teşkil eden -n ise başka bir ektir.

Aynı maddede *beze-* < *bez-e-* izahı vardır. Doğrusu *bediz+e-* > **bedze-* > **bezze-* > *beze-* olmalıdır (krş. *Irk bitig*, 43 : *bedizle-* “süslemek”).

57. § 525’te -*la/-le* ekinin fiilden fiil teşkil ettiği şu örneklerle ispatlanmak isteniyor: *tat-*, *tatla-*; *kat-*, *katla-*; *sancı-*, *sancıla-*; *kok-*, *kok-la-*; *sal-*, *salla-*; *yama-*, *yamala-*; *keke-*, *kekele-*; *küre-*, *kürele-*; *gözet-*, *gözetle*; *kapa-*, *kapla-*.

tat (< *tatiğ*) ismi hakkında daha önce bilgi vermiştik. *katla-* fiilinin *kat-* ile bir ilgisi yoktur. Bu kelime, bilindiği gibi, *kat* “tabaka” isminden türemiştir. *sancıla-* fiili ise Türkiye Türkçesinde yoktur; fiil *sancılan-*’tır. bu da *sancı* isminden yapılmıştır. *kokla-* < *koku* + *la-*’tır. *salla-* fiili **salığ+la-* şeklinden gelişmiş olmalıdır (krş. *katığlan-* > *katlan-*). *yama* < *yama-ğ*’dır; *yamala-* fiili bu isimden yapılmıştır. *keke-* diye bir fiil yoktur; *kekele-* fiili *keke* taklidî isminden yapılmıştır. *kürele-* fiili *küre-* fiilinin -*ele-* tekerrür eki ile genişlemiş bir çeşidi olabilir. *ka-* ile *kapla-* aynı *kapığ* (< **kap-* “kapamak”-*i-ğ*) kökünden birincisi +*a-*, ikincisi de +*la-* eki ile yapılmış iki fiil olmalıdır: *kapğa-* > *kapa-*, **kapığla-* > *kapla-* (krş. *katığlan-* > *katlan-*).

Aynı maddedeki *inle-* < *in* “onomatope” +*le-*: Bu fiilin bildiğimiz eski şekli *iñra-*’tır (bkz. Kâş. I, s. 120). Bu da *iñır* onomatopesinden +*a-* eki ile teşkil edilmiş olmalıdır.

58. § 533'teki *oğla-* “uğuldamak” ve *hışla-* “hışırdamak” fiilleri Türkiye Türkçesinde yoktur. Bunların kullanılan şekilleri kaydettiklerimizdir.

59. § 536 'daki *kışkır-*, *fıskır-* fillerinin doğru şekilleri de *kışkırt-* ve *fıskırt-* 'tır. Yine bu maddede geçen *püfkür-* ve *ofkar-* fiilleri de Türkiye Türkçesinde yoktur.

60. § 537'deki *toza-*. Fiilin doğru şekli *tozu-*maktır. Türkçe Sözlükteki *toza-*'ın kaynağı meçhuldür.

61. § 538'deki *taşal-* “taş kesilmek, donup kalmak” fiili Türkiye Türkçesinde yoktur. *yünel-* fiili de *yönel-* şeklinde düzeltilmelidir.

62. § 542'deki *çoksa-//çoksu-*, *azsa-//azsu-*, *büyükse-//büyükse-* ve *küçükse-//küçükse-* fiilleri Türkiye Türkçesine yoktur. Bu fiillerin kullanılan şekilleri *çoğumsa-*, *azımsa-* ve *küçümse-*'tir.

543. ve 544. maddelerdeki *çoksan-//çoksun-*, *umursan-*, *dursa-*, *um-san-*, *duraksı-* fiilleri de edebî Türkçede yoktur.

546. maddedeki *ağlamsa-* fiili de, Türkçe Sözlükte bulunmasına rağmen, Türkiye Türkçesinde yoktur.

62. § 557, not: 1'deki *eyle-* < *et-le-* < *et-*. *eyle-* fiili Kâşgarlıdaki *edle-* “tesir etmek” fiili olmalıdır. *et-* filinin eski şekli ise, bilindiği gibi, *it-*'tir.

63. § 598'deki *demin* (f.) < *dem* “an” + *in* “bu”. Kelimenin Kâşgarî'deki daha eski şekli, bilindiği gibi, *timin*'dir. Bu kelime türkçe olmalıdır.

Aynı madde de farsça asıllı *hemen* < *hemân* kelimesinin *hem-* “ön ek” + *an* “işaret zamiri” tarzında tahlili de semantik bakımından hatalıdır.

64. § 602'deki *-ca* (< *çağ* “ölçü”). *-ca* ekinin etimolojisi henüz karanlıktır. Bu eki Eski Türkçeden beri bu şekilde yani *ğ*'süz takip ediyoruz.

65. § 619'deki *ertesi* (< *er* “erken” + *te* lokatif eki? + *si*. Bu kelime *ert-* “geçmek” fiilinden türemiş olmalıdır: *ert-e* “zarf- fiil eki” + *si*.

66. § 624'teki *geri* < *gerü* < **ked-ge-rü*; **ked* “art, arka”. Kelime Eski Türkçede de *kirü* şeklindedir. Bu itibarla *-gerü* eki ile teşkil edilmiş olamaz.

Aynı maddedeki *aşağı* < *aşak* + *i* “3. şahıs iyelik eki”. Bu kelimenin daha eski şekli *aşağa*'dır ve *aşak* isminin datifidir. Son vokalin daralması ile bu şekli almıştır.

Yine bu maddedeki *karşı* < *karaşı*. Müellif bu kelimenin *karaş-* “birbirine bakmak” fiilinden çıktığı kanaatindedir. Halbuki *karşı* (< *kar-şu*) < *karış-* “karşı koymak” (bkz. Kâş. II, s. 97-98) *-u* “zarf-fiil eki”.

67. § 668'deki *üzere* (<üz+ge+re?.; üz~öz "üst, yukarı". Kelime Eski Türkçedeki *öze* (<*öz- "yükselmek" -e "zarf-fiil eki) ile -re direktif ekinden teşekkül etmiş olmalıdır.

68. § 709'daki *uğruna, uğruna* <uğur "talih, baht, alınyazısı". Bu postpozisyonlar, mânaca, bu *uğur* kelimesine bağlanamaz. Kâşgarlıda (I, s. 53'te) "ivaz, karşılık" mânasında bir *oğur* veya *uğur* kelimesi vardır. *uğruna, uğruna* edatları bu kelimenin çekimli şekilleri olmalıdır.

69. § 783'teki *talebe ise idim > talebe iseydim, senin ise idi > senin iseydi, evde ise idim > evde iseydim*. Bu şekiller Türkiye Türkçesinde yoktur. Şartın hikâyesinde *idi* ek-fiili *ise*'nin önüne alınır: *evde idiysem, senin idiyse* vb. gibi.

70. § 807'deki *çok miktar para*. Doğrusu *çok miktarda para*'dır.

71. § 970'deki *-(y)arak < -(y)ar-ok; -(y)ar < ğaru* "geniş zaman eki", *-ok* "zaman anlamında isim" izahı. Bu izah tarzı yanlış olmalıdır. *-arak* zarf-fiil ekinin eski şekli *-(y)urak*'tır. Bu şekil, ekin, zarf-fiil eki *-u* ile *-rak* mukayese ekinin birleşmesinden çıktığını gösteriyor.

72. § 974'te dilek kipi eki *-(y)a* eski datif- direktif eki *-ġaru*'ya yaklaştırtılıyor: *-ġaru > -ġar > -(y) ar > -(y)a?*

Bu izah tarzı da yanlıştır. Dilek kipi eki *-a*'nın *-ġa*'dan geliştiğini biliyoruz.

73. § 979'daki *-(y)ınca* (<ġın~gan+ca < çağ. *-ınca* zarf-fiil ekinin eski şeklinin *-ġınça* olduğunu biliyoruz. Bu ek şöyle tahlil edilmiştir: *-ġ* (fiilden isim yapma eki) + *i* (3. şahıs iyelik eki) + *n* (pronominal *n*) + *ca* (eşitlik eki).¹²

74. § 985'teki *-madan* (<ma+dan). Bu eki bu şekilde tahlil edemeyiz. Çünkü bildiğimiz eski şekli *-matı/-meti*'dir. *-n* instrumental ekinin katılması ile *-matın/-metin > -madın/-medin* şeklini almış daha sonra da analogi ile (analog: *-dan* ablatif eki), *-madan/-meden* olmuştur.

75. § 994'teki *Bu kadının ölmüş olduğuna hiç şüphesiz (dir)*. Doğrusu: *Bu kadının ölmüş olduğu şüphesizdir* veya *Bu kadının ölmüş olduğuna şüphe yoktur*.

Kononov'un gramerinde gözümüze ilişen belli başlı yanlışlar bunlardan ibarettir. Görüldüğü üzere bunların çoğunu etimolojik izah denemelerine ait olanlar teşkil ediyor. Müellif etimolojik izahlara daha az girişseymiş yanlışla sayısı da o nisbette düşük olacaktı. Kitaptaki bir kısım yanlışlar da müellifin edebî Türkçede bulunmayan bazı kelimelerin var olduğunu sanmasından ve neolojizmleri ayırt edeme-

¹² Bkz. *Altürkische Grammatik*, s. 125, § 236.

mesinden ileri gelmiştir. Bu yanlışlardan Kononov'u sorumlu sayamayız. Çünkü Türkiye Türkçesinin kelime hazinesi için müellifin birinci derecede faydalandığı kaynak olan Türkçe Sözlük'te neolojizmlerle ağızlara ait bazı kelimeler, ne yazık ki, ayrıca işaretlenmemiştir.¹³ Müellifini sorumlu tutamayacağımız bu çeşit yanlışlarla etimoloji merakından ileri gelenleri dikkate almazsak geriye kalanlar eserin hacmi yanında pek az bir yekûn tutar.

Kononov bu eseri ile, Türkiye Türkçesinin, tamamiyle Cumhuriyet çağı yazar ve edebiyatçıların eserlerinden seçilmiş orijinal örneklerle dayanan, ilk büyük ve tafsilâtlı gramerini vermiş oluyor. Dilimizin grameri ile ilgili bilmediğimiz birçok hâdiseyi tesbit eden, tasnif ve tertip bakımlarından da birçok yenilikler taşıyan bu eserin Türk ve yabancı türkologlar için en ilgi çekici bölümleri, şüphesiz ki, morfoloji ve sintaks bahisleri olacaktır. Değerli bilgini bu büyük başarısından dolayı tebrik eder, Türkçenin gramerinin biraz daha aydınlanmasında gösterdiği gayretten ötürü de kendisine teşekkür etmeği bir borç biliriz.

TALÂT TEKİN

¹³ Türkçe Sözlük'te neolojizmlerle ağızlardan derlenmiş bütün kelimelerin işaretlenmesi çok iyi olurdu. Çünkü yabancı dil bilginleri Türkçe üzerindeki inceleme ve araştırmaları için başlıca bu kaynaktan faydalanıyorlar. Bu bilginlerin neolojizmlerle ağızlara ait bazı kelimeleri, işaretlenmemiş olduklarından, ayırt etmekte güçlük çektikleri muhakkaktır. İşte Kononov örneği gözümüzün önündedir. Sayın bilgin eserin kelime teşkili ve eklerin fonksiyonları ile ilgili bahislerinde *örü* (§. 186; Türkçe Sözlük: örmek işi, örülen şey?), *içkin* (§ 265; Türkçe Sözlük: mündemiç?), *uzgörür // uzgören = öngörür // öngören* (§ 286; Türkçe Sözlük: dürendiş?) gibi hiç de isabetli olmıyan neolojizmleri, dilde öteden beri mevcut olduklarını sanarak, izaha çalışmakta ve bu yüzden hatalara düşmektedir. Yabancı bilginlerin bu türlü yanlışlara düşmesi istenmiyorsa söz konusu tedbir hemen alınmalı, neolojizmlerle ağızlara ait bütün kelimeler Türkçe Sözlük'ün bundan sonraki basımlarında mutlaka işaretlenmelidir.